

YU ISSN 0555-1137

ПРИЛОЗИ ПРОУЧАВАЊУ ЈЕЗИКА

ИЗДАЈЕ:

ИНСТИТУТ ЗА ЈУЖНОСЛОВЕНСКЕ ЈЕЗИКЕ
ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У НОВОМ САДУ

НОВИ САД

23

1987

Софија Ракић-Милојковић

ОСНОВНЕ ФОНЕТСКЕ ОСОБИНЕ ГОВОРА ДОЊЕ МУТНИЦЕ (КОД ПАРАЋИНА)

*Рађено под руководством
проф. др Драјољуба Пејировића*

У В О Д

1. Село Доња Мутница налази се на тринаестом километру источно од Параћина, на регионалном путу Параћин — Зајечар, у подножју брда Бабе. Село има 384 домаћинства, са око 1.600 житеља који се претежно баве земљорадњом, јер поседују веома плодно земљиште. И сточарство је овде модернизовано у односу на раније номадско сточарење — ничу мини-фарме. Многи сељани запошљавају се у околним фабрикама а истовремено се баве и пољопривредом. Саобраћајна мрежа село — град добро је развијена, те и то условљава да говор града знатно утиче на говор села.¹

¹ У народу се препричава следећа легенда о постанку имена села Доња Мутница. Негде на средокраји данашњих мутничких насеља (Горње и Доње Мутнице) налазило се некада давно село Златица, чији су сељани често били у завади. Када је кнез Лазар својом клетвом позвао народ у борју против Турака, Златичани се заваде око избора вође и тако закасне на зборно место. Кнез Лазар их прокле речима: „Мутили се навек дабогда!“ И ускоро их Турци разјурише са огњишта, те се Златичани раселише на два краја и постадоше Горњи и Доњи Мутничани. Прича се још да су се на најудаљенијим крајевима оба села налазиле куће Поповића, који се сматрају најстаријом породицом у Горњој и Доњој Мутници. Мутничани сматрају да су се њихови преци овамо доселили веома давно са територије данашње Црне Горе. Они то сведочење поткрепљују набрањањем најчешћих презимена у селу: Нешковић, Поповић, Радоњић, Бошковић, као и крсних слава: Свети Василије, Петковица, Нова Година.

2. Лексику из овога краја почела сам да прикупљам још 1982. године, а након тога скупљала сам грађу за овај рад и спонтане разговоре снимала на магнетофонске траке. Пошто сам од рођења живела у Параћину, а неки моји рођаци живе у Доњој Мутници, била сам у могућности да чешће боравим у овом и другим селима параћинске општине. Грађу за овај рад сређивала сам током лета и јесени 1986. године, углавном према упитнику Павла Ивића,² а акценатске напомене делимично су дате према упитнику Берислава Николића.³ Информатори су ми били: Борка — Дола Радоњић (1911), Ружа Ђошковић (1907), Загорка-Гора Ружић (око 86 година), Лозинка Марковић (1910), Живка Радоњић (1922), Милија Радоњић (1914), Мирослава Ристић (1910), Кристина Андрејић (81 година), Добривоје — Брива Ђошковић (1931), Петројка Ракић (1931), Бранка Ђошковић (1934).

3. Говор Доње Мутнице по својим основним фонетским особинама чини саставни део косовско-ресавског дијалекта. Веома је важно напоменути да граница између косовско-ресавског и призренско-тимочког дијалекта (како ју је оцртао Павле Ивић)⁴ пролази недалеко од овог села.

НАПОМЕНЕ О АКЦЕНТУ

4. Све сјлабеме у говору Доње Мутнице могу бити дуге и кратке. Дуге акцентоване сјлабеме могу имати узлазни и силазни тон, а кратке — само силазни. Дуге сјлабеме долазе под акцентом и у слогу непосредно испред њега. Из овога следи да акценатски систем у говору Доње Мутнице у својој основи одговара општим одликама у косовско-ресавском дијалекту; он има три акцентоване и две неакцентоване прозодеме.⁵

5. *Дуѓи силазни акценат може стајати на сваком слогу : īfrēj, cīfrā īyūj, ītāj, dād, ītrū, břē, smēš; vāroš, rȳku, īērke, mōmci, lētō, īrvi, zājno rāzna, kāramo-se, īrādimō, vīchēmo; devōjka, sēdēlka, īfrānka, komēndiјe, kāmēnje, sēlāčki, u rádim, īnomášam, īprešūra, isírýčam; ītelévīzori, sājsa-lēva, izdržāvaši, īfrazbīvu; камењār, aśāl, pāsūl, lēvāk⁶, kālāv, čē-īrēs, ītakō, vēlī, lējī, īrolējī.*

6. *Крайки* акценат по правилу може стајати на сваком слогу, сем последњег слова вицесложних речи. Изузетак од овога правила пред-

² Павле Ивић, *Инвентар фонетске проблематике штокајавских говора*. — Годи. шњак Филозофског факултета у Новом Саду, Нови Сад, књ. VII, 1962—1963, 93—110

³ Берислав М. Николић, *Уџбаник за исказивање акцената у штокајавским говорима*. — Јужнословенски филолог, Београд, књ. XXVII, св. 1—2, 1966, 307—336.

⁴ Павле Ивић, *Дијалектиологија српскохрватске језика*. Увод и штокајавско наречје. — Нови Сад, Матица српска, 1986, 101.

⁵ Акценатском систему у говору Доње Мутнице сличан је и онај у Буковцу који је описан за потребе Општесловенског лингвистичког атласа. Уп. П. Ивић и С. Реметић, *Буковац (OLA 83)* у књизи *Фонолошки обици српскохрватских/хрватско-српских, словеначких и македонских говора обухваћених Српскословенским лингвистичким атласом*. — Сарајево (АНУБиХ, Посебна издања, књ. XV, Одељење друштвених наука, књ. 9), 1981, 573—578.

стављају ретки случајеви са кратким акцентом у финалној позицији: *овам*, *онам*, *данас*, *брдовић*, *шесковић*, *каменић*, *шрновић*, *једва*.

Код неких глагола у аористу, углавном у првом лицу једнине, среће се кратки акценат на последњем слогу отвореном губљењем /x/, те се јавља дублетни изговор: *ја ѿби* човека, *ја-га све ѿби*, *кад-ја дођо* кот-*күће*, *дођо* *ја јучер*, *ја најиса* што-сам-знао, *ја-му најиса* писмо, *ја јо-д-ора* моју њиву, *ја-ју йоорда*, *йскона/исконда*, *идједо/иоједо*, *ја-му ѿнали* свећу, *ја ѿнал* свељто у-стару кућу. У облику: не-моја д-одм-брим забележила сам, међутим, кратки акценат једино на последњем слогу.⁶

7. Дуїи узлазни акценат среће се искључиво на пенултими и то испред кратке ултиме: *свиња*, *овца*, *вала*, *шашрола*, *разбој*, *засири*⁷, *дејне*, *црёво*, *друсто* било вёлико, *стабло*, *дечаци*, *стражари*, *сұва*, *мұзак*, *крыво*, *нісу*, *нёсмо*, *шрчимо*, *лекимо*, мй надамо күкање, однеше-ни све, *бýла* у-вáроши, *извукли*.

Други узлазни акценат аналошког је порекла у примерима: зéбем сечу, *стáсу*, а јавиће се у покојем примеру и на месту пренесеног кратког акцента: *бáрjak*⁸, *сандук*, *лониа*.

8. Дужење пред сонантом спорадично утиче на однос између кратког и дугог узлазног акцента: *синбвац*/*синбвица*, *лониац*/*лоница*, *удбвац*/*удбвица* али: *нðвац*/*нóвица*, *кðнац*/*кónица*, *лониац*/*лоница*.

Дужење вокала у слоговима са силазном интонацијом које затварају сонанти, а после којих долази слог који почиње сугласником, обично је у примерима: *сламка*, *јарца*, *стáрца*, *стáрци*, *Тýрци*, *Сýнице*, *здрáвље*, *зéлье*.

Изгледа да је придевски формант -ав обавезно дуг: *каљав*, *рђав*, *тогољав*, *мейшиљав*.

9. Јавља се и секундарно дужење основног вокала у облицима збирних именица: *ївðјзе*, *їрðјзе*, *саће*, *йње*, али редовно је *їрðбље*.

10. Прасловенско дужење првобитно кратких акцентованих вокала се у лексемама: *Бðи* — *Бðїа*, *брðд* — *брðда*, *нðс* — *нðса*, *йлðш* — *йлðша*; међутим, редовно је: *рðк* — *рðка*, *сðк* — *сðка*.

11. Овај говор не познаје скраћивање вокалног *p*, те је редовно: *црква*, *кðв*, *црв*, *шрн*, *црн*, *чврс*, *чврсий*, *учврсий*.

12. Постоји само преношење акцента с именица на проклитику у виду //, али је ограничено и најчешће се јавља у неким сталним везама: *ударйло-га ѿ-лаву*, *уватйле-се ѿ-д-руку*, *ради ѿ-руке* 'ради ручни рад', *пáло-ми зá-врай*, *остао ћýнта в ð-века*, *ўзни-се ѿ-шамей*, *ударйло-га* *ð-Зем*, отијшо од-њий ѿ-свей', такђо ѿ-йролећ, саљ ѿ-јесен се-јавља, ајдúци долазијли *йрекд-ноћ*; *нїшта нё-учини*, *нё-киће да-дбће*, *нё-каза-ми* гё-си спáвao.

⁶ В. Југослава Арсовић, *Главне фонетске особине говора Блаца и околине*. — Приложи проучавању језика, Нови Сад (Катедра за јужнословенске језике Филозофског факултета у Новом Саду), књ. 9, 1973, 57. Слично и Радоје Симић, *Левачки говор*. — Српски дијалектолошки зборник, Београд (Институт за српскохрватски језик), књ. XIX, 1972, 48.

13. Квантификациске дисинквије могу се образовати искључиво на акцентованом и предакценатском слогу. Дужина се с великим мером доследности чува испред /¹¹/: *авлија*, *бблница*, *шензија*, *расбница*, *у-шобрбинцу*, *лечио-се од-засића*, *узе-га у-нагрчче*, *сирћеви*, *по-шрбзори*, четири *разреда* *љубима*, *шевиће*, трћ *јајцеши*, *вратићи*, *вратнићи*, *Брињна майка*, *двдена*, *ненавиђе-га* *млђо*, *живеде* *коџа*, *изићомо* *у-авлију*, *ућомо* *у-кућу*, *попри-чамо-се*, *шоканијмо-га*, *вратишие*, *шримшие*, *раскладишие-се* *ноге*, *казаше-ми* *тако*, *дођише* *и-отидоше*, *ућућеше-се* *ћдма*, *измасираше-му* *ноге* *и-рүке*, *ојрадишие-му* *сандук*, *кућаше-га* *у-корито*, *живео* *у-Параћин*, *преживела-је*, *повезао-се*, *скрајнијо* *у-кraj*, *настријао* *дајске*, *најушио-се* *ки-куран*, *вредео* *за-трји* *човека*, *измешао-се* *с-народ*, *издаваље*, *вихали-га*, *ојрадијла-сам* *вечећру*, *казао-ми*, *развијала-ми* *кдрке*, *шрчале-смо*, *шалјили*, *срдијло-се* *и-тоб*, *шсао-ми* *из-ропсто*, *удајило-га* *нешто*, *заршијо* *посо*, *обријао-се*, *разињешијо-се*, *ојињешијо-се* *нешто*, *одвајајо-се*, *смејајо-се*, *бацила*, *ојројанјла-му-се* *снаб*, *облизнијла-се* *крава*, *рађала-се* *млђо* *дјеца*, *вихали-га*, *одменијла-ме*, *шитала-и(x)*, *ојладнели-сте-ми*, *излечила-га* *Циганка*, *шрафисијо* *девојку*, *подвамашила-се*, *залућао* *памет*, *срдијла* *собу*, *имаљо* — *немаљо*, *окренула*, *шознаваља-га*, *дођишие*, *вучишће*, *осечишће* *комат*.

14. Постоје и дужине типа: *Марина*, *шрешена*, *исирешена* поњава.

15. Далеко је мања фреквенција примера са очуваном дужином испред /¹²/: *бебреница*, *лажуб* *бијо* *и-остао*, *лбид*, *штакићиње*, *штакићиње*, *штакиње*, *штакијаш*, *живи* *некако*, *вир-му* *сам* *носијна*, *штакијаш*.⁷

16. Занимљиви су и сасвим неочекивани за овај говор примери са дужином забележеном непосредно испред дугоузлазног акцента. Ову дужину забележила сам у 1. и 2. лицу множине презентата неких глагола: *живимо*, *живиши*, *штакијмо*, *штакијши*, *крадемо*, *шрећућемо-га* *на-веријгу*. Слична ситуација може се наслутити у неким облицима одређеног при-девског вида: *живоја*, *живоме*, али потребна су додатна истраживања да би се ово потврдило. У мом материјалу напао се још један пример: *кумчићи-ни* *дошли* *на-славу*, који сам чула само од једног информатора.⁸

⁷ На основу снимљеног материјала и онога што сам у Доњој Мутници чула, а нисам забележила на траке, мислим да се, поред класичних примера са предакценатском дужином, овде у великом броју примера среће изговор са полуудугим предакценатским слогом. Забележила сам дублетни изговор неких облика: *лбид/лбидов*, *штакић/штакићи*, *смејем-се/смејем-се*, *смеј-се/смеје-се*, *швездим/швездим*, *звир/звири*, *вучишће/вучишће*, *осечишће/осечишће*. О проблему редукције предакценатских дужина уп. Радоје Симић, *Скица за дијалектологију карпуй северне Србије*. — Југословенски семинар за стране слависте, Београд (Филолошки факултет у Београду — Међународни славистички центар), књ. 31, 1980, 108. Симић у овом раду тврди да је предакценатска дужина само делимично очувана у говорима црноречко-неготинске зоне. Тако се поред класичних примера са предакценатском дужином (*лбид*, *вратићи*), — чује и изговор без дугог слога (*надала-се*, *шроменила*), — или са полуудугим слогом (*бркдња*, *бјрђаје*). Унеколико сличне прилике бележе и А. Пецо и Б. Милановић, *Ресавски говор*. — Српски дијалектолошки зборник, Београд, књ. XVII, 1968, 298

⁸ О дужини испред /¹²/ уп. Драгољуб Петровић, *Неке специфичне предакценатске дужине у српскохрватским дијалектима*. — Зборник радова професора и сарадника Педагошке академије у Никшићу, Никшић, 4, 1973, 35—38.

17. Дужење вокала пред финалним сонантом редовно је у примерима: *Стојањ, Милан, Радан, Слободан, йијан, друштвени, зелен, йлејен* ћемпир, *јевозден, шакав, калав, Јолојлав, мештњав, срамежљив, сумљив, њејов, коби, сђу* — таки.

ВОКАЛИЗАМ

18. Вокалски систем говора Доње Мутнице има пет јединица чија се артикулација само у неким појединостима разликује од прилика у главници щокавских говора. То се пре свега тиче артикулације средњих вокала који се, у зависности од квантитета, могу или затварати (ако су дуги) или отварати (ако су кратки).⁹

19. Вокал /ā/ у овом говору је стандардног изговора; боја /ā/ не мења се ни у суседству лабијалног консонанта, ни у суседству назалног консонанта: *сіфана, развјајо врата, клас, штап, с-ковача живела, јаје, јмам* неки *сівари, саши, млад, јаки, Марино унуче, равно, два детета ујцла, вала Бого, знам, још штапим* иб врёме.

20. Дуги средњи вокали /ě ő/, изгледа изразитије под акцентом него испред њега, изговарају се затвореније од стандардних: тобоја *іреда, сређа, врёме, црёво, јерце, леј ки-уписан, најрёд, јеј, јес човека, нёма-га да-дђе, дрёмљем уз-ђгањ, йременим, извёзла; ёвца, рфда, срда, така мёда дёшља, штапрфла, сё, рфї, Бфї, глўп ки-вђ, кђњ, нёс, нёж, юђ, тेјрам ёвце, ён, юђан, ёђ, нёв капут, најдрији басамак, ёвде — ёнде, ја дёђо.*

Средњи кратки вокали /ě ő/ отварају се у изговору, те им боја не одговара боји стандардних /ě ő/: *иѣсма, тёжак ки-зёмља, зѣм-ју бијо, вёчче, чѣло, јѣро, свѣ, срѣтња-ти летја, ён јёдан дёшо, јрѣхи на-рёд, вѣне-ми на-очи, кад-лѣтну, оїлѣла-му* нешто.

Редовно је: *качи-се у-кёла, вёлика вёда, тў-му јр҃б, црн-му ёобраз, јѣље, јко, звѣно, лётње дёбо, кїсий-му-се преврћаље, кёњи, ёчи, ёна, мёже* дёте, *дёбар и-луд, ёнда, мљо брз, кёна јма д-йдеш, јѡиј ќукаш, ако-мёж, јћу, ће-ни-помѹгну.*

⁹ В. Радоје Симић, *Скица за дијалектологију каршију северне Србије*, 93—136. Основни наводи о вокалским системима у северносрбијанским говорима, које је Симић формулисао у овом раду, озбиљно су оспорени у расправама Д. Петровића и С. Реметића. [Ул. Драгољуб Петровић, *О јроблему јатовских јовора у северној Србији*. — Зборник за филологију и лингвистику, Нови Сад, књ. XXIV/2, 1984, 146—161; Слободан Реметић, *О незамењеном јату и икавизмима у говорима северозападне Србије*. — СДЗБ, Београд, књ. XXVII, 1981, 7—105]. Помереност артикулације средњих вокала среће се и у другим говорима косовско-ресавског дијалекта. В. о томе у радијима: Душан Јовић, *Трсћеничи јовор*. — СДЗБ, Београд, књ. XVII, 1968, 39—42; А. Пецо и Б. Милановић, *Ресавски јовор*, — 251; Радоје Симић, *Левачки јовор*, 65—71; Југослава Арсовић, *Главне фонетске особине јовора Блаца и околине*, 58; Милица Грковић, *Неке особине јовора села Лукова*. — ППЈ, Нови Сад, књ. 4, 1968, 122. Већу отвореност средњих вокала под кратким акцентом бележи у Сикирици код Параћина Павле Ивић, *Извештај о дијалектологији екскурзији јо узјој Србији октобра 1959.* — ГФФ Нови Сад, књ. IV, 1959, 397—400.

Због не сасвим јасног домаћаја појава о којима је овде реч, даље се у тексту неће посебно означавати ни њихова затвореност (код *ē ō*) ни њихова отвореност (код *ē ī*). То би се, уосталом, могло утврдити тек додатним специјализованим истраживањима.

21. Изговор високих вокала /u i/ не разликује се од стандарда: *īcēniča*, заболео-га зӯб, кӯлки-му ўши, ўзо да-пёва, ўмро јучер, кад-осӯшимо мёсо.

Без икаквих промена изговора се и вокал /i/ у лексемама: *īla*, зýма, зିđ, сâm *mîr*-да ѹмамо, *īlle*, напїсao-ми *īsmo*, *īma* да-пёваши.

22. Полуглас се у овом говору рефлекситоао у вокал /a/:

а) лêп дâн данаš, *cīablo*. Реч дажд непозната је у говору Доње Мутнице, али се чује *dajdëvnik*.

б) *shayūħam*, *shayūħali* нêшто, *cailela* цемпир, зâva, тô-ми *snâ*, лâko-ћe д-отиднеш, nâħva, mâħbi од-њëга, *cīaklîħi*,¹⁰ câd, kâd, данаš дошто. Контракцијом су добијени ликови зâva, snâ.

Поред обичног *câmne*-се спорадично се може чути и *svâne*.

в) *ðītaq*-ми био тâm, *vrâbaq*, лâdan вëħ bîo кат-смо-үйшли, jëdan, jëčam да-пребâцимо, *chewfrîak*^x, мôzak, *nökaiħ*-му поплâvëo.¹¹

Именница *жравъ* непозната је у овом говору, као и глагол *ħrem*/*ħarem*, док се чује *жњémo* и *shâlem*.¹²

г) предлог *c(a)* има неколико гласовних ликова: ћe-д-ђдеш *c-mōnom*, кôпа *sas*-матијку, разговâру-се *ses*-њëга.

Редовно је *sakħiħla*, а уместо *izainiħi*, *izajjenem* говори се *isħeram*, *īħiħam* стôку.

Предлог *k(a)* има веома ограничenu употребу уп. *k-nōħe* долâзи. Често га замењује предлог *ħrëma*.

д) обично је *vēħar*, а облик *nésam* уступа пред фреквентнијим *nîsam*. О фонетизму речи *moħa*, *leħa*, *reka* уп. т. 48.

23. Ненаглашени полуглас у суседству лабијала такође се рефлектије у /a/: *cēdam* гđдине-смо живëли зâjno, *ħsam*, *sedamdēsejħ*, *osamdēsejħ*-ми гđдине.

За лик *dajdëvnik* уп. т. 22a.

24. У овом говору обично се чује: *lojkîħa*; *sfra*; *ṛiżi*; *jē ki-vâniķa*; *mrîvâk*; чује се и *nâvək*^x и *ūvək* (поред *vâzdan*).

25. Судбина полугласа у турским речима види се из следећих примера: *jäsiħuk*, *jasiħuče*, *sânduk*, *bəzobrâzluq*, *bâčâluq*.

¹⁰ Место *cīakl* обично је *sfra*, *sfraħi* прôзбрî.

¹¹ Лексема *shav* замењена је у овом говору лексемом *ṛûb*, а место заменице *sav* обично је *ċeo*, *ċeo* дâн, *ċeo*-се изгорéo.

¹² Поред знатно фреквентнијег: *ħrâħim*, *ħrâħam* пакет, ћu-му-испратим нêшто по-овðга кôмшijу, може се срести и: *shâlem* свâки дâн, ћu-пoшâlem.

Машко име *Данило* је веома ретко у овом крају.

/B-/ пред слабим полугласом прелази у /y-/: јзо, ѡу-д-үзнем, јзни слободно, јнук, удовица.

Лексема *ућорак* у овом говору има гласовни лик *шдрник*.

Ретко се чује *Ўскрс*, поред обичнијег *Велјидан*, на-*Велјидан*-се вâрбуба јајца, али је клишициран ускршњи поздрав редовно: Крістос вâскрс! Вајистину вâскрс!

Место (ә) редовно је /i/ у облицима: *ијјан*, *ијјаница*.¹³

26. Уобичајени рефлекс јата под /~/ акцентом односно неакцентованом дужином је /e/, дакле замена јата је доследно екавска: *двѣ*, *снѣї*, до-колёна, *цвѣће* цветâ, *жљѣб*, *жљѣби-се*, *ицљѣбїо-се*, *лѣњ* мачак, *звѣрка*, *бѣли* чарщав, *дѣлим* колачићи; *йромѣнїо* пëсму, *измѣнїо*.

27. Обични рефлекс јата под //| акцентом је /e/: *дѣшє*, *црёво*, тéшко врёме, *ілѣшто*, звёзда опёкла, *свѣћа*, *рёка*, *цёна*, *блёда*, *бёла*.

Поред *нëсам* фреквентније је *нисам*.

28. Кратко јат рефлекскује се такође у /e/: *Нёматка*, *снёїови*, *колёно*, *колёна-ме* болё, *лѣши* од-њёга, *лёба и-сô*; *шѣрам*, *йреїердли-смо* и-тô, *шѣмель*, *о[д] дейїёша*, *дёца*, *дейїёцу*, *дёда*, *шарадёда*, *шёла* д-ўмре; *сёме-му* такô, *сёдишє*, *сёдим* на-двë столишце, *изёла-сам*, ѡу-д-изёдем, тўри *цейїанку* у-чпёрет; *мёсеџ*, *мёур*, *шёсма*, *бёїам* ки-ћаво од-крста, *вёшар*, *вёши* чёвек, *вёрујем*; *мёдвед*, *медвёди*, *свёдок*¹², *сведочи* на-сûд, *цвейїа*, *йреїевейї*; *чёвек*, *јёла* ки-нёздрава.

29. Кратко јат иза /r/ обавезно се рефлекскује у /e/: *мрёжса*, *мрёжисе*, *ирёшиња* млёго родилла, бôља времёна, *вретїено*, ѹде по-брёзови, бубрёзи, *штрёба-га* крёстимо; *зрёло*, *йрезрёло* вòће; *йорёла-му* свёћа, *йреїорёло*, *осїшрёла* да-ју не-познाष.

30. У префиксу /прѣ-/ рефлекс и кратког и дугог јата увек је /e/: *йревѣдим*, *йревавїла-га*, ѡе-*йревѣне* цёлу кўћу, *йревѣћала*, *йревѣћам* нёќе дрее, *й прекрићен*, *й прекрїтиим* рûке, *йревукўју-га* крос-тâ бакрâч, *йребâцим*, *йрёлаз*, *йрелазим*.¹⁴

Предпози *йред* и *йреко* увек имају екавски рефлекс јата: сас-говёду *йред-нâс*, *йреко-праѓа*, сам-одлїће *йреко-вòде*.

31. Поред чешћег: *йречекđо-га* у-тамнїну, *йреїїсла-га* да-прїзна, *йремѣїшо*, *йревавїи*, *йремѣќо* се уз-мён, *йреїїујаше* Нёмци отûд, чује се и: *йричекđо*, *йришїко*, *йримѣїшо* нёшто, *йривѣћај*, *лёцка-се* *йримâкни*, *йришїујали*.¹⁵

Чује се *йодђжи* тâ астâл.

¹³ Место набијен увек је: *набївен* у-зёмљу, *избївїен*, *убївен* па-мôдар.

¹⁴ Веома често се у овом говору употребљава облик *йролаз* са значењем *йрелаз*: *йрђе* преко-мôста, ѡе-да-*йрђеши* и-с-пôсо тâm, *йролази* да-жýви у-вâроши.

¹⁵ Павле Ивић у *Извештају о дијалектиолошкој екскурзији* по ујсају Србији октобра 1959 даје податак да се у селу Сикирици среће префикс *йре-* и место *йри-* (*йреуџали*).

32. Кратко јат пред /j/ рефлектује се на два начина како се види из следећих примера:

- а) *сё¹ем, вё¹е, снёг^x, завеја́ло-га, ѫре¹е, смёжём-се; ста́рё¹и од-њёга, ѫроси́те¹и, чисти́те¹и.*
- б) *нови¹и, здрави¹и, све́ти¹и, весели¹и, ѫрошћи¹и / ѫроси́ти¹и, чишћи¹и / чисти¹и, ѫиштењи¹и / ѫиштењи¹и; ни¹е.*

У компаративима на *-и(j)и* с јотовањем претходног консонанта може доћи и до привидне контракције: *йрошћи, чишћи, ѫиштењи*.¹⁶

Уз чешће *нисмо, нису* обично је: *нёсам, нёсу ради́ли, нёсмо би́ли*, код старијих информатора.

Имперфекат је у овом говору познат једино у лицу: *јâ бê тâмо, би́ше вîдо* (или *бёше*).

33. Кратко јат пред /њ/ рефлектује се у /e/: *недёља, сётила-се прёља* кудеље очи-недеље; *бёле^x, забелёжим* по-нёшто.

Уместо *йонедељак* говори се *йонедељник*.

34. Рефлекс кратког јата пред /o/ <-л(-) доследно је екавски: *умёо, разумёо, врео пёх, вёх узрёо, седёо* трђ дâна и-трђ нёха, *вîдо-сам-га, јёо, ѫрео, оси́арео, ѫёо.*¹⁷

Лексема *беочу¹* у овом говору није позната.

35. Услед специфичног морфолошког развоја у овом говору однос између рефлекса јата и /и/ у флексионим наставцима у одређеним категоријама показује следећу ситуацију:

— Датив и локатив сингулара именица *а-* основе женског рода редовно је: *да́ла-са́м мё¹е зáве, дâ¹ тó онё девó¹ке, кáжи сна́е, мâчке, прýчу нёшто од-Мîлке, бáци тó онё крýве ѫ́ске, поклонйла-са́м њёјзине ѫ́шке.*

— У дативу и локативу сингулара личних заменица 1. и 2. лица и рефлексивне заменице јавља се на месту старог јата покретно /e/: прýчу нёшто од-мён(е): *ел-и́шб(е) дâо, сâм-са́м-се сёб(е) смучио.*

— Плуралски падежи заменичко-придевске деклинације имају следеће облике:

а) Гпл од-и́шь домаћини нёма бôљи, од-ови¹ лъуди не-мёш-се жи́ви бôљи од-свî (од-мё¹и прâци), од-млáди-се не-надâј, испред-мâли мâчићи, од-дôбри родитељи, (од-стáрё¹и, од-млâђи);

б) Дпл ѫ́ма-са́м дâо, овёма-са́м продâо, свéма једнáко (*мёјема* де-цâма ѫ-дâм), дôбрема нё¹е лâко д-опстâну (*стáрёма* лъудима нё¹е лâко), *млâђема*;

в) Ипл с-и́шь лъуди нё да-разговâрам, с-и́шьма-са́м бî¹о у-вâрош, с-ови¹-хе у-пôлье, с-овёма-са́м рâди¹о, са-свî разговâрам, са-свéма-са́м дôбар

¹⁶ У овом говору срећемо се и са аналитичким компаративима: *йô ѫрдс, ѕô чис, ѕô дôбар, ѕô лёйши.*

¹⁷ Место ѫёо далеко је фреквентнији облик ѫао, ѫала д-ўмре, ѫали-смо д-изгј-немо.

(с-мðи родитељи, с-мðема родитељима), дðбри/дðбрема (са сїарëи не-
-мðш д-изађешц на-край са-сїарëима, млàхи/млàхема);

г) Лпл о-шї војници, о-шїма људима, о(д)-овї-се нёшто разговара-
рамо, на-овëма-се вїди, о-свї, о-свёма-се знã (мðи/мðема), млади/младе-
дема, о-мали кѹчићи чаврљау нёшто, о-малема децама, дðбри/дðбрема
(сїарëи/сїарëима, млàхи/млàхема).

— Облици 2. л. пл. императива имају вокал /и/ место старог јата:
їдииш/їши, дðђиши јутре, йоббїниши, осёчииши, вўчииши/вўчиши,
їшшиши (али жњејши и бејајши).

— Обичне су форме: седёла-сам трї дана код-њёга, седёсмо, вїдела,
волёла, волёсмо-га ки-да-е наш.

36. Рефлекс јата иза групе ѯн-/їн- је /e/: ѯњездо, щтї-си сё па-си-се-
разїњездїо; ѯњеван, оїњевио-се нёшто.

Тако и: жљеб, жљеби-се, ѡилеббио-се.

37. Рефлекс јата у следећим лексемама увек је /e/: девёјка; секїра
секирче; іё-си, нїйде; две њиве ради, іреёйта тò морї; нёшишо, нёколко;
бвде, бнде; сёно; у-зёници; обећास; ди-ст[ој]и вёдро, међутим /š/ иза /р/
прелази у /а/ у лексеми ѡра, орачи млðго родилли.

Веома ретко чује се у овом говору лексема ёсим, а место обе редовно
је обадвє.

О фонетизму речи нёсам уп. т. 32б.¹⁸

38. Увек је: кукурїче; вїдим, чек да-вїм да-л-їма, виђевам-га.

39. Место јата редовно је /e/ у речима: бøлес-га стёго, йоболёо-се;
кёрен, кѹвано корёне; кїсели-се млёко, поред кїсо кїпус, їрокїсо-ми,
али кїсела попрїка.

40. Увек је јёчам, а реч зајеши непозната је у овом говору.

41. Као и сви други вокали, и /р/ чува јасне квантитетске односе:
кїв-му пуштио, вїба, пїшти ки-цїв, вїнчали-се у-цїкву, цїн-му ё образ,
їшни, чврс, чврсши, мрс-је кат-се-јё мрсно, срна, поред: ёха, їрс-ми-се
надю, крс, дркїшала, дркїшум, Србин, їрчадо, рваджи, брто.

Лексема рваджи-се не чује се у овом говору.

Место црвен чује се ёлен, али; зацрвенёо-се ки-јабука.

У неким облицима радног приједа глагола типа умреїти, їросїр(е)ши
и сл. /р/ најчешће се девокализује по моделу: умрео ки-пцёто, ўмрела
їðмреле, їрдсїрео, їрсїрела-му да-лёгне, здїррео, здїрела-му кїћу,
сїїрела-се от-посо, йоддїрела врати. Спорадично се међутим, може
срести и: їрсїро, сїїр-се човек² од-рода, йоддїро, їїїро-му-се траг².
Редовно је: оврё, оврла.

Лексема їроџе непозната је у говору Доње Мутнице.

¹⁸ Место ѿсїше чује се їуши, место брескви — їрдаска.

Спорадично се /р/ може срести и између консонанта и вокала: по-*вр̄ови снег*¹⁹; *овр̄о жито*; *чештрец*, *чештрец* прве гđине, *зарђала*, *ће-да-зарђа* *зарђао*.

42. Вокално /л/ у свим позицијама доследно даје /у/: *кунē*; *дућачак*; *Сунце*; *перјсао жчуч*; изёле-га бӯе, *вуче-ки* волјна, *вућа*, *вук*, *шуму*-*жена* крâва.

Тако је и *јабука*.

Обично је *дубок* (поред новијег *дубок*), *вљика* *дубина*; редовно је *кобасица*.

43. Афереза је веома честа у овом говору: *шдрник*; *номад* тô бýло; *вам-шам* па-њишка нё-учини; *вакô* тô бýло; *дђе* *накô* жâо; *нôлко* чûдо од-вётар и-грмљавину; *вî* двâ детёта; *вô* ћоче крýво, *вâ* Радйовоје, код-вë стругаře; *нô* ћоче-сам завйла, *нî* црепчйhi; *ко-не-пêващ* а-тî ћутi.

Ове речи могу се рећи срести без аферезе: *ономад*, *овам(o)*, *оваки*, *онôлки* *човек*, *овû*; *стийч-смо-се* *дјгли*.

44. Синкопа је честа у 2. пл. императива: *сёште лéцка*, *шште*, *шошчште*, *дђшиште*, *шошлêште*, *јёште*; у заменицама типа: *кôлко* *дâщ*, *шôлки*, *онôлки*, *овôлко*.

У Доњој Мутници обичан је глагол с основом *бей-* а не *бeж-* и отуда је редовно 2. л. пл. импер. *бêїајште* према стандардном *бeжиште*.

Синкопе нема у следећим речима: *отишо*, *шонедeоник*; *зaborавио*, *скинула* аљину.

Нема испадања вокала у речима? *сакрила*, *срамошта-тô*, *ћерко!*

45. Апокопа се може срести у лексемама: (*о*)*номад-смо-ју* заклâли; *ձձл* у-пôдрум, *իօր*, (*о*)*вам*, *шам*.

Нема апокопе у примерима: *ծ(в)de/(Ծ)вðêna* | *օ(в)денâk*, *նnde/o(հ)денâk* | *օ(հ)ðêna*; *յâ-би* дôшто.

46. Елизије у различитим везама честе су у овом говору: *ծhy ծ-йdem*; *ծ-йm* *кot-күhe*; *իy-ծ-օմիèvam*; *իy-ծ-օմիèram*; *իe-ծ-iziiñem*; *իem-ծ-օմiboriis*; *ծa-ս-урâdi*; *ն-umêm-իi* *կâjsem*.

47. У овом говору редовно је *нê да-кâже < нêће да-кâже*.

48. Група -ao- никад се не сажима ако је њен први члан под акцен-том: *ձao*, *զvao*, *կrao*, *կlao*, *շiao-да* *կ'uka*; *իosejao*, *smejao-se*, *it'rão*, *iočekâo*, *cišao*, *исišao*, *իrosišao*, *իrçao*, *iočipchao*; *րdonik*/*օfâonik*; место *саонице* говори се *cânke*.

Вокалска група, међутим, биће сажета ако њен први члан није под акцентом: *իdзвo-га*, *iočeko*, *исišo* *mléko*.¹⁹

¹⁹ „... Контракција -ao, -eo, -o само иза акцента (*լոտիլio*, *vëso*), али имâdo, које у II тежи сажимању у имâ...“ Павле Ивић, *Извештај о дијалектиолошкој екскурзији* *шо ужкој Србији* октобра 1959, 398.

Група *-yo* > *-o* у следећим облицима: *мđо*, *лјо* д-отспâва, *дјо-се*, *иђо-се*, *секо с-нђож*; *умако-ми* овâj пût, *са-се*, *уђрено*, *иобе-то*, *реко*, *домо* јучер, *иђо*; *иђо* јма колко-ђеш.

Увек је *ки м. као*: *пêва ки-славûј*, *дерњâ-се ки-щûнтав*.

Специфичан гласовни лик поредбене речи *као* среће се у изразима: *он кај-ђе*, *кај-нёће*; *кај-се-нёшто* предомишља; *па-кај-мало-му* бôље.

49. Група *-ъл->(>-ъо)>a* кад је полуглас под акцентом у речи *зâва*, *зâвино*.

У речи *брâо* полуглас под акцентом вокализовао се у /a/ и није дошло до упрошћавања вокалске групе.

50. Група *-eo-* у речима *стéона*, *сéоско* има у овом говору и гласовни лик *сîтélна*, *сéлско*.

Лексеме *деђба*, *седба* познате су само у овом облику.

Судбина наглашене вокалске групе *-eo-* види се из следећих примера: *јëо*, *йлëо*, *седëо* у-мијâну, *волëо*, *желëо*, *дебëо* *ки-свиња*.

Ненаглашена група *-eo->-o*: *յзо*, *вïдо*, *йðчо*, *наčо* *лëба*; *кëсо* *күпус*; *анђо* *о[д]-детëта*.

51. Судбина вокалске групе *-i[j]o* не разликује се од оног што се сматра уобичајеним у нашем стандардном језику: *иуший^о-сам-га*, *бâкй^о*, *зaborавй^о*, *зайубй^о-се* наčисто, *иосолй^о* сас-щëхер, *намерий^о-се*.

Глагол *ирионий* не чује се у овом говору.

52. Група *-yo* остаје неизмењена у примерима: *чёо*, *изёо* ципëле, *обёо* пöпке, *надёо-се*; *скинёо*; *ушиййнёо* прс с-вратá, *чучнёо*, *иошонёо* ки-кâмен, *забринёо-се* опасно, *уђрениёо* волёви, *заденёо* каранфил, *изденёо-му* такô ёме, *сайнёо-се* *штринёо-се* от-стрâ.

Међутим, када први члан групе *-yo* није под акцентом, срећу се и облици: *скино*, *мëшо*.

Обично је очи-несрёће сâњам *jâ*, очи-недёље.

53. У облицима бројева: *једанëес*, *двâнаëес*, *четрнаëес*, *седамнëес*, вокалска група *-ao-* остаје непромењена.

Група *-a[j]e-* увек се реализује као *-aja-* у *зâјац*.

Редовно је *зâјно-смо* живëли.

54. Тако је *-đ[k]a-* у *нëкаки*, као и *-đ[k]o-* у *иђеко*: *иђеко-плöта*.

55. О реализацији групе *-i[j]a-* уп. т. 72. Судбина групе *-i[j]u-* у облицима компарираних придева уп. т. 32.

56. Група *-o[j]a-* не мења се у примеру *иđjac*, а поред *сiї[oj]йм*, *сiї[oj]и-мо* такô на-сокâк, чује се и *сiїо^йм* *jâ* на-капijу, *сiїојâла-сам*.

О фонетизму речи *моја* уп. т. 72.

57. У групи *-o[v]e-* консонант /v/ може се изгубити у облицима именице *чđвек*, али само у брзом говорном темпу и као индивидуална карактеристика. Иначе је: *с-онђга* *чđвека*, *чđвече*, *мíцко* *чđвече*, *чđвеково*.

58. Група -у[х]о- не мења се у речи *Дұхови*. Консонант /х/ у овој тексеми задржан је, вероватно, под утицајем црквеног језика.

59. О судбини уо- у уочи уп. т. 52.

60. Група үр/үр остала је неизмењена у лексемама: *вір*, *вірче*; *мір*; *комійр*-се вади, *комійри*; *овицір*; *командір*; *мінчайр* у-Извор; *чеййри* детёта йму; *цирдома* чөвек^х, *цирдче*. *циротийна* бέда; *секірда*, *секірче*.

61. Редовно је: *врâбац* тîца, *врâйчîhi*; *расіе*, *тарâсо* вёлик^х; *крайдем*, *крайдо* стôку, *крайхена* роба.

Међутим, редовно је: *іребуље* ст[ој]ê у-штâлу, *іребуљам* нёшто. Увек је: *јеребица*; *ноћас(ке)-ми* припаде нёка мўка.

62. Обично је *меўна*; а поред *чарâна* познат је спорадично и лик *чарâїa*: ищепане-ми *чарâйе*.

Редовније је *долёко-ми* ъйва, поред новијег *далёко*.

63. Префикс *тар-* има увек гласовни лик *тара-*: *тарадёда*, *тарабâба*; *тараунук*, *тараунүче*, *тараунүчиhi*.

64. У речима *једанәес*, *мәни* полугласник се рефлексовоа у /a/.

Компаратив *диъи* не постоји у говору Доње Мутнице.

65. Поред *үрê* ъёга имâла дрûгога мўжа, у овом говору обична је и форма *үрêже*: *үрêже* тô дрûкше бýло.

Поред облика *млîн* чује се и *воденiца*.

У Доњој Мутници се говори: *мâха*; *тусеница*; *лесiца*, *лесiчиhi*; там у-*колiбu*.

Прилог *йöсле* најчешће се чује у таквом гласовном лицу: он *йöсле* дöшто, али се чује и *йöс(e)*.

Доследно је: *д-изём* нёшто, *изёo*; *сұрупка*.

66. Обично је: (o)вâm(o); прву *субöшуму* остâ(v)льамо; *шöлко*; одоз-*тö* тўриш, *озiбр*, али *матiйка*, *матiйче*.

О фонетизму облика *сiйоайи* уп. т. 56.

67. Редовно ће бити: *ірðб*, *ірðбле*; (e)вë-га, ёне-и нî како-кâсу (e)йë-и.

Збирни бројеви у овом говору немају форме на-*оро* већ ъихову функцију вици основни бројеви и бројне именице: *йёй* детёта, ъй *йёй*; *йейорiца*, *йейiна* ст[ој]и у-авлiју; *чеййри* човëка, *чейворiца*.

Једино је *не-мôж(e)*.

Реч *мёур* има увек овакав фонетизам.

68. Увек се говори *куйус*, *куйусник* 'пита од купуса'; *блíзо*; *шайї-ћем*, *шайїхăо*, вâздан *шайїхăла*.

69. Вокално /р/ присутно је у речима *свекрва-ми* бýла лéпа жёна, *jeшrva*.

70. Редовно је *вӯчӯ-їа/вӯчӯ-їа*.

Редовно је *ӯбдне*.

71. Прилог *јуче* у овом говору има гласовни лик *јучेर*, *јучераньи* датум.

КОНСОНАНТИЗАМ

Консонантски систем у говору Доње Мутнице у основним линијама подудара се са приликама у већини говора косовско-речавског дијалекта.²⁰

Сонанти		Консонанти				
в	м	п	б	(ф)		
л	р	н	т	д		
ј	љ	њ	ц	(з)	с	з
			ћ	ڇ		
			ч	ڙ	ш	ж
			к	г		

72. Артикулација сонанта */j/* је често ослабљена, а може доћи и до његовог нестајања у одређеним позицијама. Артикулација овог сонанта зависи од његовог вокалског окружења.

Сонант */j/* чува се у иницијалном положају у лексемама: *јеребиџа*, *јоријан*, *јоријан*, *јаје*, *јајчештом*, *јајче*, *један*, *једанаес*, *јучер*, *јевшино*, *јем*, *јео*, *јурџам*, али је његова артикулација нешто ослабљена у примеру (*j*)*ёней*.

Сонант */j/* ишчезава у облицима глагола *јесам* и у упитној речци *је-ли*: *есам-ти-реко*, *еси-били*; *ел-ти-говрено*.

Чува се */j/* у следећим примерима: *йоређују*, *везују*, *зимују*, *иџују*, *бђо-се*, *коју*; *боја-се*, *Соја*, *йроја*, *Бојан*, *њубјан* деверјчић, *лојано* тиће, *која*, *ија*, *зүјао*; *Паја*, *јаја*, *зјаја*, *дају*, *йродадју*.

Глас */j/* чува се и у секвенцама *-eja(-)* и *-eје* под одређеним акценатским приликама: *сејао*, *вејао*, *завејао*, *смежао-се*, *сёја*, *смежем-се*, *дајем*.

Неизразита артикулација сонанта */j/* јавља се у следећим типовима окружења: *собаљујем*, *йоказујем*, *смућујем*, *задојиља*, *мђим*, *обојица*, *боје-се*, *кђе* дете, *мђе*, *шљоје*, *сљоје*, *змију*, *судију*, *судијо*, *ирејана* *ракија*, *велја*, *иријашељ*, *ирија*, *иријашељство*; *вље* снег^x, *затрејем*, *иље*, *није*, *велјица*, *чији* (поред: *чији* то мљин, *ничи*, *свачи* у брзом говорном темпу).

На крају слова пред консонантом чује се ослабљено */j/*: *девојка*, *мажка*, *сожка*, *Станојка*, *војник*, *старојко*, *најзадњи*, *највисоки*.

²⁰ Уп. П. Ивић, и С. Реметић, *Буковац* (ОЛА 83) у књизи *Фонолошки описи*, 573—578. Опште напомене о судбини појединачних консонаната у Сикирици, које даје Павле Ивић, *Извештај о дијалектиолошкој екскурзији по ужој Србији октобра 1959*, у потпуности су примењиве на ситуацију у Доњој Мутници.

Глас /j/ има нешто ослабљену артикулацију и у облицима 2. л. пл. императива глагола: *нemđi̯še*, *dâj̯i̯še*, *céj̯i̯še*, *sakři̯i̯še*, *noj̯i̯eđi̯še*.

Вредност */j/* у финалној позицији слаба је у примерима: *славји*, *твбодј* *кујд* д ъ до ѡ ъ до ѡ, *дѣј*, *сѣј*, *сакрїј*, *пойлѣј*, *немѣј* (поред лица *немѣј*).

У низу примера /j/ је потпуно редуковано:

- у облицима присвојних заменица: *мðа* кӯха (поред *мâ* кӯха), *швðа*, *ілê'* свðа посла, *мðу*, *швðу*, свðу брйгу брйни;
 - у номинативу сингулара мушког рода показних заменица: *овâ* младîх, *шâ* ћван, *она* чðвек;
 - у З. л. пл. презента неких глагола: *ужївðу*, *іаћðу*, *їрезївðу-се*, *смандрљðу*, *слїшау*, *шїрау-се*.

О фонетизму компаратива *сīаре́ю*, *йроси́ею*, *чиси́ею* и сл. уп. т. 32

Увек се говори: ўжина, ўжинали-смо, нѣма-га.

У лексемама: *jëkser*, *jeksëri*, *jöñeñ*, развило се секундарно /j/.

Ослабљена артикулација /j/ постоји у радном глаголском придеву м. рода глагола VII врсте, где је ио > и'о: *мїсли'о*, *борї'о-се*, *рїдї'о* ки-црв свё-се *йоломї'о*.

73. Фонема /в/ доследно се чува у позицијама: вѣда, вѣна, вѣчѣм, вѣдим, вѣлик; вѣрац, вѣрѣнно; вѣлѣс[и], девѣжка, ёве-га, по-брѣзови; кѣрава, шѣрава; заборавї'о, осѣтавї'о жѣну с-трѣ детѧта, йоўтаравї'о-се.

О фонетизму речи чёвек уп. т. 57.

Судбина /в/ измећу консонанта и вокала види се из примера: *івôже*; *мêдвед*, *медвëди*, *свёдокъ*, *сведôчи* у-*сûд*, *цвейâ*, *йрецвейâло*; *секрва-ми* *саплëла*, *чейврëшак*, *србî*, *срраб*, али: *дйини тô са-земльê*, *дйинем-се jâ* *јучêр* *у-йтру*.

О судбини сонанта /в/ у секвенцима: *въ*, *тисив*, *исив*, уп. т. 123 и 130.

Увек је: *сврѣка, сврѣчак, сврѣчкѣви.*

У позицији између вокала и консонанта /v/ се чува у речима: *бвча*, *бвчи сјра*, *овчари*, а спорадично се губи у примерима: *бде*, *оденчак*, *блдна*.

74. Обично је: *вѣба*, *вѣштѣла*, *вѣшилѣ*; *вѣга*, *вѣш-и-в* неопишано

75. Не јавља се секундарно /в/ у речима: *ијаук*, *ијачина*; тô-му за-
-нâук, *ијук*.

76. У лексемама *у́же*, *ула́р* не јављају се протетично /v/ или /j/.

77. Изговор сонанта /л/ не одступа од књижевног: лӯка и-лёба, клӯбе, стїлакло, чело, лâђа, лâдан, клâсови-се ѹовъли, млâд, укâчи-се у-ќола, мâла јчела, м шла, сејала, смѣјала-се, ки-брльва; лéћа (поред фреквентнијег ћребљна), сејаље, смѣјаље-се, лисје, клин, близо, в лик порâко, сејали, смѣјали-се, јада, ћенерада, мадрида.

Увек је: в ѻ лиш, в ѻ де, д ѻ лиш, д ѻ де-се оп- ѻ па

78. Редовно је: *вѣд*, *сѣд*, *тѣд*, а место *ио* говори се *идала* сâта, *иоловейна* от-прâсе.

Старо *-л(-)* понекад је невокализовано у облицима: *стѣлна* крâва, *сѣлски* сокáци (мада су познати и ликови *стѣона*, *сѣоски*); *иѣдил* щâл; *иѣлце*.

Среће се *иѣоци* поред фреквентнијег *иѣлићи*, а увек је *стѣлно*, *шкѣлски*.

О фонетизму лексема у којима је старо *-л(-)* вокализовано у *-о(-)* уп. т. 48—53.

79. Фонема /н/ редовно се чува у примерима: *учинио-ми* мљоѓо, *учинилла*, *ћу-иromѣним*, *иromѣнијо* плочу, *иromѣнила-се* *иоклонијо*.

У облицима неких глагола срећемо аналошко /н/ место /м/: *ћу-д-ѹзнем*, *ѹзни*; *ћанитим*, *затанитијо*.

80. О со наимима /љ/ и /њ/ може се рећи да се подударају са одговарајућом вредношћу у нашем књижевном језику: *људи*, *изљубим-се* с-пријатеља, отијпла у-*иђле*, *алїна-ми* исцѣпана, *недѣља*, *чешља-се*, *зѣмља*, *иљујем*, *осиљаљен*, *осиљаљамо-му* гđину, *иријајићељ*, *дївљи*, *њодзи*, *њодјан* посо *њинио* и *мање*, бáци *коњима*, *мâни*, *иренија*, *јајиће*, *жњемо*, *коб*.

У неким облицима глагола *рачунајти* обично се среће /њ/ место /н/: *рачуњам* да-ће-да-байдне, *рачуњај*, *израчуња-са*. Исто је и код глагола *иоравња-са*, *иоравњај*, а мање је јасно: *бранијо*, *брашија-ив*, *милїња* једна, *иошиће-ији*.

Увек је *лениј*, а отуда и: *ленијив*, *оленијио-се*.

81. Увек је *могре*; не чује се реч *иформорје*.

Обавезно је *можис(е)*, *не-можис(е)*, а глагол *изажсене/изаждене/ изрене* непознат је у овом говору.

Увек је *без*, никад брез: *без-њёга*, *бес-күће*.

82. У обличким наставцима /м/ остаје увек неизмењено (неки наставци овде се не наводе због специфичног морфолошког развоја): *с-мёном*, *нёкем дёбрем* човёку; *сёјем*, *нисам*, *ћу-ти-дам*, *н-умём-ти* кâжем, *седим*, *стојим*.

Егзистира паразитско /м/ у *окићомбар*; о фонетском лику речи *ира[м]-дѣд[a]/ира[n]дѣд[a]* уп. т. 63.

83. Консонант /ф/ је сасвим редак у овом говору. Углавном се среће у туђицама: *Францўз*, *Филић-му* имâло, *шифди*, *плафди*, *кафана*, *фрўла*, а у другим примерима редовно се супституише сугласником /в/: *Вића* (хипок. од *Филић*), *вењер*, *вистаћи*, *вијакер*, *валића*, *валинка*, *вамїлија*, *вабрика*, *вабба*, *вантићаја*, *вијока*, *виронија*, *влâша*, *вурђуна*, *вијућче* кощâва; *сёвра*, *кђва*, *шевићалија*, *сёвће*, *чијиће*, *Сићеван*, *овиџир*, *јевићино-си* *ијдишила*, *шијдишано* одéло.

Увек је *иасућь*.

Често је *кâва*, *кâвена*/*кавена* бôја, али се због веома високе фреквенције ове лексеме у говору, а под утицајем стандардног језика, чује и *кâфа*, *кâфено*, *кафена* боја.²¹

84. Африката /з/ место /з/ среће се обично у говору старијих људи, а и код њих често у слободној варијацији са /з/ у следећим лексемама: *Звéзда*, *ঁпасна Звéрка*, *Звôно*; *Зûд*; *озéбо*, *ପ୍ରେତେବୋ*; *Зүରୁ*/*Зýри*, *Звýри*, али: *зôра*, *обзôвка*, *нázбрніk*.²²

Уместо речи *бузе* говори се *ўсне*.

85. Фонеме /ћ/ имају исту гласовну вредност као и у стандардном језику: *ћéрка*, *ноћâске*, *ноћу* долâзе, *мâха-га*, *очўвала*, *сêва-ме* у-йлëћку, *обећâвам*, *наћâва*; *oтrâђено*; *рђâв* чôвек, *мëђа*, *млâђи*, *слâђи* пасûль нêсам јëла, *тûђ*, *чâђа*, *тôсиођа*, *Бûрђевдан*, *Бûра*, али *Госпoјїна* (поред ређег *Госпoјїн-дан*).

У финалном положају никада се место /ћ/ не појављује /j/: *нôћ*.

У неким лексемама среће се *тîњ* место *ћн*, *ћњ*: *вôтїњак*; *божиїњâк*, *божиїњи*; *нôтїњи*; *тôлeтїњи*; *кûтїњи*, *бескûтїњица*; *срëтїња-ти* слâва.²³

Тако исто и /ћ/ место /д/ у облицима глагола *оскуђêвам*: сâде не-оскуђêвамо у-ништа, *оскуђêвâло-се* у-свâшта.

Обично је: *куј-тôђ* ѩке, дёре-се *ки-тôђ* магâрац, йди *ге-тôђ-дћени*, ўзни колко-*тôђ-ќеши*.

86. Изговор опиструената /ш/, /ж/, /ч/, /џ/, не разликује се од књижевног: *шëс*, *ѹши-ме* болê, *дôши*, *с-Мâлоша*, *нâши* йгре, *нêшишо*, *чешльâ-се*, *не-јўри* мîши, *вâшика*; *перїсал*а *жéч*, *тûжесви*, *божиїњи*, *јêжса*, *нôж*; *чôвек*, *чейїри*, *чешльâм-се*, *вîди-му-се* на-чёло, *чijи* тô мантîл, *јучêр-ни* јавйли, *ðчи*, *ћу-тôчнem*, *јêчам*, *вêчер*, *кукурûче*; *иёй*, *чемийр*, *шльва* *ченâрка*, *ченâбет*, *'намћораст* човек', *шиїрица*, *шак*, *шукëла*, *кôма* 'доста', *ðнак*, *оначâр*.

Редовно је: *Маџâр*, *Мâмарска*; *иандâр* бîо прê рâта, *иандáри* / *иен-дáри*; *ибўн*; *ивâкам* бе[з] зўби; *ивиզдим* д-изїје.

87. Гласови /к/ и спред палаталних вокала имају изговор једнак књижевном: *скîно*, *тôкîко*, *јâбуке* млôго родїле, *млôти*, *тойинўо*.

Спорадичну палаталну аспирацију финалних велара налазимо у примерима: *војник^х*, *мôмак^х*, *ўнук^х*, *сийменик^х*-му дâгли, *бâрjak^х*, *рûчак^х*-сам турйла, *чôвек^х*, *у-тôшок^х*, *у-мôј* *вêк^х*, *тîрњâк^х*, *осојâк^х* 'неосунчана

²¹ О судбини консонанта /ф/ уп. Душан Јовић, *Трс蒂енички говор*, 62; А. Пеџо и Б. Милановић, *Ресавски говор*, 267; Радоје Симић, *Левачки говор*, 519.

²² Примери са фонемом /з/ не јављају се искључиво „као такви” ни у говору Ресаве, већ се те речи често изговарају и са извornим гласом /з/. Ово нарочито важи за изговор млађих информатора; уп. А. Пеџо и Б. Милановић, *Ресавски говор*, 272.

²³ „Група ћија из књижевног језика овде се чује као *тîњ*: *божиїњи*, *вôтїњак*, *нôтїњи*, *нôтїњик*”, уп. Милица Грковић, *Неке особине говора села Лукова*, 125.

страна падине²⁴, јоک^x, њуек^x, бёлеи^x јма на-рûку, сїра у-засириг^x, лјит^x снёт^x, стирд^x.²⁵

88. У гласовном систему говора Доње Мутнице фонему /x/ забележила сам једино у лексеми *Дјхови* (уп. т. 58) у осталим случајевима /x/ се елиминише или супституише фонемама /j/, /v/, /k/.

Консонант /x/ елиминише се у иницијалном положају: аљна, рâс-штова, ладовина, лёба, долâзили-ни у-күју ајдýци, ладан, штар мёмак, дћу, рâним-га ки-мâло дёте, али *Крїстос*, мй-смо крихâни.

Судбина групе *xv*-, *-xv-* види се из примера: вâла Бёгу, вâлим-се с-њёга, ивâллю-ми-се, вâхам прâсе, увâйи^o зâјца, завâйила вôду на-бунар, иривâйи^o-га лёпо, довâхам, али спорадично и фâли-се.

У медијалном положају /x/ у различитим лексемама има различиту судбину.

-x- > Ø: снâ, од-снâе, мёу снâу, дâдо онê снâе, тô Ȇреðâa, страдâa штâ-се рâди, мёур, меўне кûвали, Ȇреðovi, сарањују-га, уёди-га, Ȇрелâдью-се.²⁵

Облици презента од глагола *узјахайи* гласе узјанем, узјанеш.

-x- > -v-: њво, бûве-га напâле, што-досадне вê мûве, сûва, Ȇлûво, кûвали,

-x- > -j-: сîрђа, чђа, Ȇроја бýла глâвно јёло.

-x- > -k-: Микâјло, Тикомир, јму Ȇрикод, Ȇлекано лóнче, дâкћe, закићева.

Финално /x/ такође има различиту судбину:

-x > -Ø: сирðма чёвек, од-тîй, од-ови, од-свî, од-мёji, од-млâди од-кñî; на-вр-се укачила, стирâ, дра, ддма долâзи; вîддо, оиñido кот-күћe, дâдо, дôђo; јâ носи, јâ бê тâмо, шëдо, јёдо па-не-могâ вîще.

-x > -v: сûв, Ȇлûв ки-тôп.

-x > -j: настаде смej, Ȇрej.

-x > -k: Ȇлек, вâздуk.

Доследно је: зёвам, сâй-ми-се поквâрй^o, лâко (поред лâсно).

Секундарно /x/ није се развило у речима: рђа, рђав, зарђао; вêне; увенују-ми цвêће.

89. Звучни консонанти у финалном положају никада се не десоноризују.

²⁴ Уп. о томе у више војвођанских говора Иван Поповић, *Говор Господинаца у свејлосии бачких говора као целине*, Београд (САНУ, Посебно издање, књ. CDXXV, Одељење литературе и језика, књ. 21), 1968, 134—135. И. Поповић наводи да се су-гласници /k/ и /g/ нормално изговарају у свим осталим положајима, а за палаталну аспирацију финалних велара наводи као могући узрок неки страни утицај, но тај проблем оставља под знаком питања.

²⁵ Сиромах као именица не егзистира у овом говору, једино сиромаха, сиромашак.

90. Група **st'* рефлектује се у *шт* у примерима: *іұштар*, *уштійнүо-*-*жу*; *ойншайе*; *штішай* онां прв, *вршай*, али: *кұшћен*, *некұшћен*, *әрекұш-**ћен*, *шұшћам*, *исішүшћен* кад-рөћен, *штішүшћай*, *исішашћай*.

Увек је *штад*, нёси *штайдын*.

91. Група **zd'* рефлектовала се у *жд*: *дақсдевник* (код младих се чује и *мәжсданы* ўдар, кијчмена *мәжсдина*).

Место *звиждим* чује се *ибіздим*/*ибіздім*: реч *дажд* у овом говору није позната.

92. Стара група *чр* појављује се увек као *чр* у лексемама: *чрв*, *чрн-му* жијвот, *зачрвенео-се*: *чреово*; *ймамо чрешињу*.

Доследно је *чврс*, *чврсіа* жёна.

93. Ново јотовање извршено је доследно у лексемама: *ұлье*, *зәлье*, *ірање* ће-ми-истёра ѳчи; *цевіхе-за-ірдбъле*, *брәћа*, *шрѣхи* на-рёд, *ләђа*, *ләђа*; *крићанин*; *рђак*; *ірдбъле*; *дівљи*. Уп. и *намећао* аналогијом према *врћем*.

Збирна именица *сноїлье* у овом говору није позната, а место ње обичан је плурал *сноїлови*.

Ново јотовање није извршено у групама *зј*, *сј*: *ірдјзе*, *івдјзе*, али *івоздён*; *клайсе* (поред чешћег *клласови*), *кёјзе* сијрење, *којзинъава* тóрба.

Увек је *лісје*.

Редовно је: *са-сð*, *с-кðс(ку)*, *с-мâс* замâсним, *с-кѓв* и отуда нема услова за остварење оних морфолошких алтернација познатих у стандардном језику (*солу*, *коишу*, *машу*, *крвљу*).

Обично је *сүйра* (поред чешћег *յүйре*), *шрекосуїра* (поред чешћег *шрекојүйре*).

94. Упрошћене су групе *иј*, *чј*: *кокоийње* јáје; *ðвчи* брâбоњак, *ðвче*, *у-нâрѹче*, *мâчи*, *зёчи* трапг^в, *хұрчи*, *свâчи*, *ðечи* капутыň.

Редовно је *оружје*, *йðдножје*.

95. Увек је: *Немачка*, *снёгови*, *колено*, *лейшина* мόмка нýсам вýдела у-мôj вêк^х, *лëба*, *шәрам* Ѱвце, *шәме*, *шәла* д-отâдне, *ðеча*, *дешеїна*, *шарâ-*-*дёда*, *девёјка*; *сёме*, *седим*, *сёйе*, д-изём комат лëба; *түри* *цейанку*; *мёссеу*, *мёур*, *шебеїнем* брѓо, *бёїам*, *вёттар*, вёш у-рûке; *мёдвед*, *свёдок*, *цвейд*.

96. Групе: — *сii*, — *штii*, — *зд*, (за — *жд* немам примере) редовно се упрошћавају уклањањем прецијдног дентала: *чрвеникас шарёнкас*; пребй^о *чврс*, *чврс*, *йðс*, *мôс* на Морâву, сâm кôс — и-кôжа, *мâс*, *ілүйпос*, *рâдос*, *жâлос*, бôлес-га убй^о, *једанәес*, *шес*, *вёши*, *шрйш*; највëхи *ірðз*, *івðз* ‘парче метала’.

97. Група *(-)шк-* чује се без првог члана: *күј* долазй^о (поред *кôј*); *нікко*, *нёко*, *свâко-ти-се* мёща у-пôсо; старынске *канйче*. Редовно је мејутим: *шкам*, *шкайе*, *мойка*.

98. У консонантским групама са гласом /п/ као првим чланом стање је следеће:

пш- > п-: пшица, пчићи.

пч- : пчела, пчелар.

-пч- : копчача, закопчано-се, лепше-ти закопчано; клупче-се котрља.²⁶

пш- > пч-: пченница, пченично браћњо.

-пши-: леши, глупши, најлеши, али: липче.

-пшиш-: ђиштина, ђиштинска ледјина.]

пс- > пц-: пчено, млото пчује.

-пс- > -пц-: исипували-га, ки-кобња, липчјује ки-пчено, липчале-ми пёт кокощке, липчомина, али: пчесија.

99. Редовно је обздвка.

100. Група *ид* упрошћава се у речи *иđ*, али остаје неизмењена у *ниђде-те* нѣма, *нѣђде*.

Обично је дѹња.

101. Група *кћ-* упрошћена је губљењем првог члана у лексеми *кћи*: *томи ћерка, ћерко мда слатка.*

Облици презента глагола *дркиши* гласе: *дркијм, све дркији.* Радни глаголски придев истог глагола гласи: *дркијдо дркијала-сам на зиму, дркијали-су.*

102. Увек је: *шљала-сам, шљо-је, шљи-ме запрօсе.*

103. Медијална група *-кїй-* остала је сачувана у лексемама: *гребен-и-нокши, на-лакши, јму шракшиор.*

104. Група *-чк-* редовно се чува: *мачка, кучка, да-насадим квочку, Немачка.*

Група *шк-* у речи *школа* појављује се у гласовном лицу *чкода*, учитељка била *чколована*.

105. Група *си-* доследна је у речима *сиабло, сијакло* (поред чешћег *срча*).

106. Секвенца *ср-* очувана је у речима: *срамбла, срамежљив, сређа, копу сређбро, томи сређни брат, срећнија-ти слава, срећо-сам-га.*

Група *зр* остала је неизмењена у овом говору: *зрео, узрељо-је, пao зрак.* Редовно је и *зрно, зрице.*

107. Редовно је *шљива, шљивар.*

Секвенце *сн-, зн-* у овом говору се не мењају: *снёт, снела јаје, снобем; знам, знайе, знак, значи, облико-га зноб.*

²⁶ Уместо *клупко* чује се *клубе* или *клупче.*

Редовно је: *міслим*, *міслиши-да-зна*, *йомісли*, не-м'ог да-га-сміслим; *їрийісли-га* да-прайзна; свє їокісли.

108. Обавезно је чль- у речи чльанак; увек је ч'век.

Група *жл-* > *жль-* у примерима: *жльёб*, *жльёби-се*.

109. Обавезно је *їл* у речи *їлісіта*, као и *їн* у речи *їндј*, *зайноїїла-*-му-се рâна, *їнђаво*.

О судбини групе *їн-* у *їнездо* уп. т. 36.

110. Асимилација по месту творбе не врши се у примерима: дôшла с-њёїа, жёни-се с-њёў, побёго из-њёїве.

111. Секвенца *зj* чува се у облицима глагола *узјахати*: *узјануо* кёнја, *ја-д-узјанем*.

112. Група *јк* не мења се у речима: *девојка*, *мажка*, прýчу-ни *бажке*.

113. Обична је група *ћк* у речи *вөћка*.

О фонетском лицу речи у којима су групе *ћњ*, *ћн* замењен групом *їњ* уп. т. 85.

114. Секвенца *вр-* доследно се чува у овом говору: *врâти-ће* да-сломиш, *врёме*, *вретено*, *врүхो/врүће*.

115. О фонетизму групе (-)хв- уп. т. 88.

116. Једино се говори: *врчно* шїблицу па-виђо.

117. Реч *уфаїти* се није позната у говору Доње Мутнице.

118. Група *dl-* > *їл-* у речи *їлєшто*, али: *длака*, *длакав*, *у-длân*.

Увек је *мëшла*.

119. Секвенце *сц* и *иич* упрошћене су у овом говору губљењем првог члана: *їраци* мðра да-нарâним, *ицёйала*, *ицёйан* гûњ, *раџетїао-се* јоргован, *раџойїао-му* глâву, свє тô *ициїано*; *кочїца*, *дачїца*, *мïцко* *їუче*, десетину *їүчейта*, *сиромаچе*, *каичёнице*, *рачиїсттио* гûжву, *ицуїао*, *раченїјала* кїку.

Увек је *бáшиїа* (поред *їрадїна*, *їрадїнско* цвёће) а не *башча*.

Реч *дeїшвице* у овом говору није позната, обично се каже *дeїшёнце*.

Не постоји ни имперфекатска форма *ићах*, једино аористна *ћà* (поред *їддо*), *ћамо* (поред *їддомо*).

120. Уместо *оцаї* говори се *сýрће*: реч *вeїха* не среће се у овом говору.

Редовно је *ївôр*.

121. Групу *-сїр-* налазимо у формама: *ðсїрре* макâзе, *наðсїррен*, а према њима и *ðсїтар* нбж.

122. Доследно је: *рâвно, равнїца, одâвно, ىлâвно-е да-си-тî жîв.*

Увек је *тûвно*. Уп. *самне* (133).

Група *мн* се не мења у бројевима *седамнаес, осамнаес*, али се доследно дисимилијује у облицима *млðио, млозиња*.

Редовно је *млâд, младожења*.

Увек је *зёмља, земљано*, али се говори *сîрêмено*.

Промена групе *мњ > мъ* увек се среће у примерима: *сûмља, сûмљам, ысôумъло нёшто, сумљив, зымље дôбо* (поред *зимње*).

123. Група *въ* упрощава се редукцијом првог члана: *сîмљам, осîмљамо, осîмљен, ысôмља, ыпöрâльамо* трâктор, *уýрâлья, усîмљам-га* да-не ђде, тô-га забâља.

Уместо *брайловљев* говори се *брâйљев*.

124. Група *вл-* чува се у лексемама: *влâс[и], влâїа, влâжно*.

125. Група *йњ* није изменењена у речима: *јâйње, јаїњићи, јаїњећа* чорба.

126. Увек је: *јёдна, јёднаки, ырðне мёне*, исто тако и: *йадне, ырðднем, уйаднем, ће-ти-зайадне*.

Само је *ёдма*.

127. Групе *мк, мц, мч* остају неизмењене у облицима речи *момак: јма мёмка, мёмци, момчина, момчийчи*.

128. Исто се понаша и група *мд: седамдесеї* гôдине, *осамдесеї*.

Асимилација је спроведена у групама *мїї* и *нїї*: *йаннїши-ли, зайїн-шїла-сам* обадвâ рâта; *једамїїї*.

129. Секвенце *їїс, їїск, ћїск > ы* у лексемама: *рвâцка зёмља, брâцки, љўцки, ыстёрдвицки, вёмїцки, Бодиковиџка, Лâцїцка маља, Рўжїцка маља*. Обично је: *осёко-сам, осёчено*.

130. Групе *їїсїв, ѕїсїв > сїї:* *боїасїо, друїарсїо, уйусїо, војвосїо* *дусусїо*, отїшо-сам *у-рђисїо, друїсїо*, али *друшиїв êн; јунашїво*. Нисам забележила фонетске ликове речи: *брайсїво, дейшиїсїво, младићсїво, сиропићсїво*.

131. Сливање фонема на граници речи и стварање африката догађа се у слушајевима: *йїаз-би дâо, кбз-би турйли; ко-џёла, сакрїј ђо-цламу ђре-џёбе*.

У примеру: *йїед-женê-се саствијле, не-мёш-се изразговâру, долази једино до асимилације по звучности.*

Редовно ће бити: *йаннїши-ли нô врёме, идёши-ли*.

132. Даљинска асимилација *с-и* није позната у формама: *осўши мо мёсо, осўшено*, али се говори: *шушиња, шўшка, сâm шўшиши свиља*.

Специфично је разрећење односа з-ж у звиждим: *и вїздуک, и вїз-дâње, и вїздим* код-бвце, *сâm-и виздукâ*.

Асимилација *в-б* непозната је у речи *вâбим* кокћшке.

Редовно је *двæс* у брјем говорном темпу, исто и *двæс jëдан*, а тако и: *шëсëй/шëсей*, *шëсей* јëдан, *шëсей* пëт.

Обично је: *їраб*, *їрабвина*, *їрабâр*-је цéo лûг^x сес-*їрабðво* дрво.

Дисимилација је извршена у примерима: *молёње*, што-тô бýло *во-лёње*, ђма *зайалéње*, а редовно је: *блайосðви*, дاؤ-ни *блайосов*, *йзблайосови-не*, *блайосовио*, *блайосðвљен*.

Лексема *кукурûз* јавља се увек у овом лику, те имамо и *кукурûзни* лëба, *кукурузðвина* (поред *шўма*).

Придев *đôњи* увек има такву форму.

Реч *ономлани* непозната је у овом говору.

133. Метатезе су карактеристичне за овај говор и редовно ћемо имати: *сâmне*, *сâmне-се*, *самњује-се* рåно; *їáрван*; *їарвáнче*, *їарвáнчîни*; тûри *лoжcиџe* н-астâл, *лoжcиҹe*.

У речима: *мâнастîр*; *нâћва*; *меûна* метатеза није извршена. Редовно је, међутим, *бárjak^x*, барјäче.

Предлог *йокрај* непознат је у овом говору; место њега говори се *йореиñ-күћe*, *ус-күћu*.

134. Реч *йëшиñina* увек има тај фонетизам; редовно је *хýштîм*, *ухý-шëла-сам-се* нêщто.

Увек је *босиљак*, али *йочедеоник*.

О фонетизму лексеме *йосле* уп. т. 65.

135. Речи *йëсма*, *йëсмица* увек имају такав гласовни лик; редовно је и: *осиурðо-се*, и-тô-ми нêка *сиурáцијa*.

Партикуле су обичне у овом говору: *ðндак^x* (поред *ðнда*); *данâске-се* не-рâди (поред *данâс*), *jûтроске-сам* бýла у-бóлнијцу (поред *jûтрос*), *но-хâске* (поред *нохâс*); а прилог *сâд* чест је и са ликом *сâде* бâщ долазио.

О фонетизму предлога с уп. т. 22 г.

ЗАКЉУЧАК

На основу изнетог материјала можемо извести следеће закључне напомене о основним фонетским особинама једног поморавског говорног типа са чијом се несумњиво косовско-ресавском основом укрстио и онај из југоисточног суседства.

У одељку о прозодији дате су само најопштије напомене о инвентару и дистрибуцији прозодема. На неколико појединости у вези са њима, међутим, треба посебно обратити пажњу: (1) кратки акценат може

се срести и на затвореној и на отвореној ултими: *овাম*, *данац*, *брдовић* *једвà*, *јâ моid*. У првом лицу сингулара аориста неких глагола овај се акценат може срести на слогу који је отворен губљењем /-x/, те бележимо дублетни изговор; (2) неакцентовани квантитет испред акцента изгледа да је још увек доследније сачуван (*авлија*, *људима*, *бвдена*, *изиђомо*, *развијала*, *познавала*, *вучиће*), али се несумњиво назначује и тенденција његовог уклањања, или бар својења на тзв. „полудужину”. Ова појава је знатно изразитија, према истраживањима неких других аутора, у суседним говорима у долини Кривовирског Тимока; (3) у овом говору срећемо појаву // иза неакцентоване дужине: *живимо*, *живите*, *штиймо*, *крадемо*, *кумчићи*, али је нејасно да ли је и *живбіа*, *живбоме*. Ова појава би овде представљала изненађење, будући да је тај типолошки занимљив феномен досад забележен само у нашим (југо)западнијим говорима. Број граматичких категорија у којима се јавља // иза неакцентоване дужине веома је ограничен, а и број забележених примера је невелик. Може бити да ће будућа истраживања проширити овај списак; (4) преношење акцента на проклитике прилично је ограничено; (5) честа су у овом говору дужења вокала пред сонантима, нарочито пред сонантима у финалној позицији: *сламка*, *здравље*, *зёље*, *Милан*, *шијајн*, *зелен*, *йелешен*, *каљав*, *мейшиљав*.

Када је реч о вокализму, говор Доње Мутнице показује се као типичан косовско-ресавски, пре свега због изразитијег отварања средњих кратких вокала, али и незнатног затварања одговарајућих дугих, при чему се у овом другом случају оштрији контраст успоставља према говорима Кривовирског Тимока — где се ти вокали снажније дифтонгизирају.

Замена јата је екавска без обзира на квантитетске вредности: *џвѣће*, *жљеб*, *дѣлим*, *снѣлови*, *дѣца*, *мѣсец*, *секїра*. Облик *нѣsam* уступа пред фреквентнијим *нисам*. Рефлекс кратког јата испред /j/ у компаративима неких придева је икавски: *здравији*, *просићији*, *чистији*.

У радном придеву сва три рода и оба броја глагола типа *умреши*, *просијр(е)ши* и сл. извршена је девокализација /P/: *умрео*, *шомреле*, *шрдсирела*, *зайрели*. Спорадично се /P/ може срести и између (кон)сонанта и вокала: *врови*, *четириес*, *зарђала*.

Елизија вокала веома су честе: *шдрник*, *номад*, *шотрчиће*, *јеће*, *онђли*, *дđл*, *д-идем*, *д-одијрам*, *н-умем*.

Префикс *йа-* има увек гласовни лик *йара-*: *йарадеђда*, *йарашунјчићи*.

Сонант /j/ чува се у иницијалном положају: *јорлован*, *јаје*, често има ослабљену артикулацију: *собаљу'ем*, *сѣ'ем*, *девđка*, *немđаше*, *славји*, а може доћи и до његовог нестајања у неким облицима присвојних заменица: *мда*, *швда*, *свђу*, у ном. синг. м. показних заменица: *овâ*, *шâ* и у 3. л. пл. презента неких глагола: *ујсивâу*, *шрезивâу-се*.

Сугласник /ф/ чува се у малом броју речи, углавном у туђицама: *Францијуз*, *шифбин*, *фрула*. У осталим ситуацијама редовно се супституише сугласником /в/: *вијакер*, *влâша*, *кđва*.

Африката /з/ место /з/: Звезда, Звёрка, йре^зебо среће се обично у говору старијих људи, а и код њих често у слободној варијацији са /з/.

Сугласник /х/ елиминисан је у иницијалном положају: аљина, ђу, раним-га, а у медијалном положају имамо супституцију: јво, симреја, јрү-код. У финалној позицији, такође, дошло је до губљења /х/ или до његове супституције: симра, ѳра, сув, смјеј, љелк. Група -у(x)o- не мења се у речи Ђухови.

Велари /к/ и /г/ нормално се изговарају у свим позицијама сем у, финалној, где имају изразиту палаталну аспирацију: војнук^х, љошок^х, ћелет^х, симро^х.

Старо -л(-) понекад је невокализовано, па имамо дублетне облике: симона/симељна, сёоски/сёлски.

У лексеми срећна дошло је до формирања групе љић место љи: срећиња, љићињак, божићињак.

До метатезе сугласника дошло је у лексемама: љрдјзе, љвобјзе, кљзи, клајсе.

Група љск > љк: љејтровијки, вемијки, Љушковијка маља.

ТЕКСТОВИ

До-седамнајес љпо гđине-сам била девојка. Ћ, девојке јма и-старе^хе, а-млаже не-постоје више. Е-дђе-ми свекрва, и-дђе сас-јёднога човека куј наводацја, и-каже: „Ђеш-да-ми-даш, тү... тү девојку?” Па-каже: „Нё-зnam ја, нисам нијшта говорио. Ќу, да-се-домијсли.” Они отоше кот-куће, ми... ћтац-се домијсли, д-јде да-виде прво да-л-јма кућа, да-л-јма кот-куће нёшто, да-л-и-он сироче, па-нёма нијшта, и-отидни... да-ли-јма од-њиве нёшто, ел-сељаци жијве сас-њиве, да-копа, да-бре, да-ради, да-рани стоку, бикови, и-он-те тó уради. Дђе да-виде кућу, видо кућу, видо око-куће. Одма друѓи дан: „Бу-д-јдем да-видим љиве, да-л-јма око-куће.” Добро. Отидне у-њиве, водио-га редом, водио, и-дђе мój ћтац ўвечер, довео-се зажно, и-он каже: „Ако-бидне пॄла љегово, добр-ће да-бидне, ако-лаже, нёма пॄла, ћно нёће вальа, а-од-свё млодо-ни-је, нисе рђаво, доста-ј земље.” И-такђ-смо тó сређили свадбу, гости, ки-сваки људи. И-музика, ћтац мój погодио музику, вели, сажаљёва-га ге-сироче, да-и-он помодгне. И-тё гđине-смо добро провели, четрћес и-пёт гđини-смо жијевли зажно, и-дђе вре ме да-се-мбра растањемо. Нисе било згђено, нисе било добро, дуги блес био, спасан и... на-крају: три љпо месеца у-бблнијцу и-лекари нёсу врёдели, нико нисе мдго да-помодгне. И-отиде чдек бе[з]-збогом. Ми-смо лепо жијевли, тај најш вёк толики дугачак, имали-смо три детета, јёдно нисе било... дान-ни-га Бог, но-ми-га-уzo, остали-су две љерке, и-добро... нису-ми љерке лоше биље, и-удавали-смо, и-добили-смо унучићи, али све-то донкан, кад-остање чдек бе[з]-живота, не-помаже-му нико. И-тё-смо жијевли, тё четрћес и-пёт гđине, лепо, нисмо-се тукли, нисмо-се ѡурли по-путу, нисмо... се-чудио народ на-нас. Ако... он-је човек, ја-сам

попустила ўвек^х, сâмо һутим докле-га-нальутим и-ћдма лêпо јâ, лêпо, и-би лêпо. Ки-што-народ живео. И-такô, нýсмо лoще прoщли, али-лoше-смо-се завршили . . . Јâ осталo, нýсам ўмрела щта-е-глâвно, а-није глâвно, нýје лâко без-домаћина кот-куће. Добро-ми һерке, щто-сам-сâд сас-њом кот-куће, ёна-је бôља од . . . од-блâгога дâна, свê ёна, како-јâ ђу . . . Добро-ми-је. Рану љмам, не-трпим зíму, не-гладујем, не-босујем не-кâрамо-се, нýшта нêмамо лoще међу-нâc, . . .

У-тê тôлке мòје гôдине двâ свêцки рâта-сам преживеља. Кад-је-пrви свêцки рât бîо, мëне бîле трî гôдине, али мâјка ки-мâјка, стрâ-ју, комбрe бîле, нýје бîло ки-сâд, вoзила брê, тénкови брê, штâ-ти знâm, кôла рâзна, но-јôk! Кôни, око-говëда, тô-се тेralo кôла, сâм скräjnili скräja, кат-пропâli. И-прекoноh не-сmémo да-лежимо у-кућu, но-мâјка ўзne чâpru зvânu, старинску од-бvце, от-кôze, па-напuни бrâšnjo и-бакrâche у-рûka гvоздeњâche, тôrbu на-гребiñu, у-тôrbu mâlo cîra, mâlo сланина и-бëгамо уз-бôđo. Такô-ni сêlo дôђe у-лôg, у-нëku rôpu и-mîj прекoноh лежимо у-пôток^х, под-јâбуку вëлику, и-отûd нi kôni ѹdu глâdни и-волôви: кrke, кrke, кrke, преко-нëка ћuцљa, мi одонde онi стvâri na-гребiñu, прекoноh, па-сvê dâlje у-лôg, tâmo, у-гôре, da-се-сакrijemo. Dôđemo ujûtru кot-кућe, ёno прoшli Нêmcî, ёno чuđo кot-кућe. И-мâјka тâm почela да-пorehjue нêшto, a-јâ u-нëku вuну-сam-се sakrijla. ѕono ѹde Нêmaç, па-претûra, претûra вuну, јâ: „Jäo mâjko, єve-га ѹđan ôde!” Tô ѹstîn bîlo, пântim.

Бëгали-смо и-нôћu, и-ајdûци-ni сedëli у-кућu. Dôđu dâňu, сâm-te види nis-pôљe ѹdesh c-stôku, c-govëdu, ѹdesh na-pôsco, bi-ni сâm zjvîzne и-ис-кукуруža. Môra onâ d-ij[д]e испred-гovëda, kod-њëga, pa-neka-vidji шtâ ђe, môra d-ijde, a-onâ чëka tâmo z-batînu. И-kâже: „Ej tî, dô-вече-се нâda!” Bâš-je tô bîlo kod-nâc.

А-овâ дrûgi бîjo ѡjш têжи, no-га-ne-môgu опiщem, svê љëga, љëga свâki запâmтиo. Pôсле-сам и-сачекâla и-drûgi свêцки rât, ej, dôbro, ѿnda-сam вëh-се ôтелa бîla, kôča гôдинe, aли-јe бîlo têško. Ako-йmaš dôbro jâgњe — ѹzeto, aко-йma dôbro prâce — ѹzeto, aко-йma dôbro têle — ѹzeto, aко-нêma пâre tâmo шto-trëba, ge-trëba za-nô, prodâva-ti-се svê шtâ-ти-се gë nâhe. Da-izdržâvač môraš, imâlo za-tëb, nê-mâlo, za-њy môra d-ijma.

Pôсле râta bîle-сmo и-dôbro, nêkako-сmo попrâvili, baјâgem, tâ strâ, aли-за-dûgo mlôgo traјao.

И-бîlo лepôta, бîla-јe чак-ис-трëhe сêlo видиш-ge-се . . . љma Пo-klâdi зvâni, щто-се-вîchu, za-[д]-Pôsti, e-tâd-nam grâde lalijje, grâde komêndijje, шtâ-куj-зna d-ugôtvi. Чак из-Бôšњane долазijli c-kôni, оgrâde невëstu, па — тûre на-кôňa, pa-drûgi сas-drûgoga kôňa, pa-вrзe, ѹdu по-сêlu, te-zbîru jâjca za-Veljgđan. И-бîlo-јe лêpo pôсле. Попrâvili-се љûdi, aли-mlôgo-su и-mlôgo препâtili и-mlôgo остâli be[з]-живôta, и-nêkako-се izvûkli, kâko môglo — takô ѹЩlo.

Da-ispričam сâd ot-sedêljeke. Kâko devôjke зbôru sedêlku pa-popêvu, pa-mômci-се gâju ис-потôka, сâm-letê камênye, svê жâp rastûre. Kođa kôga вôli, ёna . . . ёna вîche . . . kâko bêše? Чëka, чëka, ne-môgu, зbûni-се:

„С-онê стрáне потôка,
Гâхају-ме трîй мóмка,
Нèкај, нèкај, нек-се-гâхъ,
Не-мôж да-ме-нâхъ.”

Оно կррр... цÿца па-у-срêд ѡгња. Они одânде пôсле ѡгну, па-у-мû
âвлjју: „Ајд”, каже, „да-лôжимо тû”. Бёжи тåмо, немô-те нôси ѡаво
да-ме-убijу. А-и-јâ-сам с-њьма седêльку. Дéте-сам зâпела у-кûху, па-
нек-спâва. Мî кудêље, па-пëсма, штâ кûј знâ бôље... Цéo дân-се
спрêмаш за-седêльку. Па-мôмци, па-девôjke, па-пëсме, па-игрâнке. Нâj-
зад побâцамо кудêље, па-игрâнка штâ кûј Ѳhe. Попêвамо мî девôjke:

„Јâ залôжи седêльку,
Нîко нêма,
Нек-дôђе, нек-дôђе, нек-дôђе.
Шâjkâча-му изгорëла,
Кôлко врâна да-пролëти,
И-врâнчijhi да-пронëсе.
Нек-дôђе, нек-дôђе.
Дôђи, мôмче, дôђи!”.

Дôђи, дôђи... Трî мôмка-ме глêду от-потôка. Еј, ѿно, кад-лëтну камê-
ње, па-ни-свë ѡгањ растûре, погорíмо рûке. А-штô-тô? Јма тåмо мôмак
кûј вôли девôjку нêку, ус-тâ ѡгањ, а-онô дôшто дрûги, што-и-бн-ју вôли.
Ал-онâ старêj пôсле бîје с-камêње, сам-одлîjhe преко-вôде, каменjâri.
А-цéo дân-се спрêмамо, алалиje тê наâще седêльке, а-лалиje — тô онô.
Покlâdi. И-tô, лêpo-сmo тâ mlâdosc проводijli, takô сelâckki, starînski.
A sâd, Bôga-mi, nijje takô. Sâd vîđiš-ju ge-tûriila tašnijcu na-rûku,
ûvèche, smrčijne-се први mrâk, ðodoše vâ omladînici. A-шtâ-je tô, brê,
gë ïma sedêlka? Ajde, lûda glâvo, kâka sedêlka, sâd ïma bîjoskopii,
pa-ïma televizori, pa-ïma-ti lepotë da-glêdaš, da vîđiš nû... lêpu
Brénu kâko ïna pêva, pa-takô nô, шtâ vî znâte kot-kûhe, nîko nijšta
A-mî, da-vîjš chûdo, pa-i-mî-се ne-grâdimo mlôgo bôљe, no-se-sprê-
mimo, pa-ïdêmomo drûgu vêcher i-mî. Pa-çêka, i-mî môž da-glêdamo, nî-
smo hîravî. И-lêpo-ти takô, izmëšdâo-се národ i-ujkiva-ga, ujiva. Kâko
ðhe dûša! Èj, da-vîđiš, pa-kûd onô bîlo na-sejâcku ômladinu, Bôk-te
vîđo! Câmo izlijhu ujûtru kotlajchihi nîz i-ûz âutobus i: Gë ïde ovâ
národ mlâd? Pa-ïdu u-râdnyu, tåmo râde. Pa-gë râde? U-prodâvnicu.
Pa-шtâ prodâvu? Pa-prodâvu... jëlo, pa-nëki jëlo, nëki odélo, nëki
pijhe, nëki lubenijcze, nëki, шtâ kûj ïma. Bôже, Bôже, grâdan národ dô-
živie lâk žjivot, da-vîđite, l'ûdi, chûdo stâro! A-mî grâdnii ū-shta pro-
vëdomo naâš vekx? Cwë u-neki-strâ, sve-u-nêku... A-sâd-ne pâ strâ
dêca putjû pa-p'utovi ïma i-lôzci, pa-Bôga-mi i-tô bryñemo. Prâtiç
tî familiju is-kûhe, po-trîj naejdâmput. O-Bôже, nedâj tô nîgde da-
-bîjdne. Aли-starêj mîsli, zalûpâo pâmets, pa-mîsli tô. Ne-môgu-ти vîshe
naстâvim tô.

Јâ-сам тê лéпе срëћe имâла, нíсам сîнови имâла, но-ћêрке. И-јâде, рêщим тû старëу ћêрку, ћу-да-ју-удâм. Дâдо-ју jâ гe-мî вôlimo. Она пôседe трî мëсеца, па-ни-дôђe. A-đtaç-ju свë вïkäo: „Йdi сâmo дok . . . да-mi-нapräviç mësto, da-jâ nísam lâjôb, a-tî  ko- e-se v nesh  pet!” Она нë-постојa мlôgo, trî mëseца, pa-dôđe kod-nâc pôновo, devôjka. Шtâ-ћemo сâđ? Јâđe, сâđ nêkako krenemo drûkcie. Чëkaј, јoш-sam nêšto lêpo têla da-dokâkem, al-ne-môgu . . . И-њôd pôsle oжênimo mî kott-kûhe, tû ћêrku. Môramo, sînovi nêmamo, âjd da-pûshtimi i-њôd, pa-kâko-ћemo. Bôg-a-mi, tâ zët nê-би lêň, no-кôca mogâše da-pi e. Pa-жivëde, жivëde c-њôm dva es gôdinê жivëo. И-шtâ  radi pôsle? Jêđno jûtro-se câmnuло, bn kâje: „Ђu-d-йdem jâ da-istru jim dâskê.” Kod-vê, bôles-ga . . . strugâre. „Pa-шtâ-ћe-ti dâskê?” „Tr bu-mi.” И-ostrûgâo dâskê, i-dônece. Жêna-ga srîha, srîha c-kôla da-ne-йde. On pshuje, vîche na-њô, ћe-ju-бijje. Dônece dâskê, jâ priyho kod-њêga, pa-welîm: „A-шtâ-ћe-ti tê dâskê, ône do-pôla ispu zale?” „Ovê ispu zale”, кажe, „za-têbe, ovê cêle za-mêne.” „A-pât-ћe-ni dâskê?” „Tr bu-ni”, кажe, „kâko, шtâ-ћe-ni”. „Mope- de”, rekо, „brê”. a-jâ otûd da-ga-razblâjim, da-vîdim shta . . . шtâ-ћe-mu dâskê, „Za-nâc dâskê jôš nécu ni-nijkle”. „Pa”, rekо, „gotđvo”, кажe: „Evê nastrûgâo-sam jâ.” „A-ovê-ћe”, кажe, „pûkle da-bîdnu za-têbe, krâhe i-na . . . a-ovê vêlike za-mêne.” „Bôg-a-mi, nîsmo-i[x]ni-spâkuviali, a- no dôđe krâj, iстина. Te-i-odnêše, te-mu-ogrâdijše sânduk od-њy. Pôhi nis-pûti-isgûbi nêkako prâvo, i-prervrne-se trîput trâktor, i-ubij-e-ga na-mêsto. Ђêrka, dâo Bôg, nêkako-ju dâo Bôk pâmets, te-se-skînula dva es mëtra pre, tû-ni gradjina bîla: kûpus, paprijka, lûka, svë- tso-se sâdi. Da-vîdi kâko-to, da-l-sûva, a-tî pričëkaj na-pût. A- n-ty, lêpo, kôlko-se ñna okrênûla, vîdela, bn  oek ne-mrda nîšta, no-uvâtiuo prâvaç trâktor, jde ge- e. Trîpût-se iz-mêsta prervrnuo i-tû pogînuo. И-tû sre u vidîmo nâšu. И-svë bîle od-re a dôbre.

Па-кад-га-избрûku mladojkênyu, pa-starôjku, pa-pôsle dêvera: „Mîl dêvere, okâ-ti ne-vêne, kâko-si-mi râno podranjio . . . ,Аko-j mômak ône lêpo, kâko-je bîlo, takô-mu popêvu,  ko-je  ovsek”, ôni pa . . . njêmu ne-perseyru nîšta, . . . al-starôjko na  . . .

„Стâri свâte, стârela-ti вála,
Шtô-се вâliç od-гôdînu dána,
Дa-dovêdesh na- dbir свâtovе,
Дovêo-si  ale i-budâle,
Најêli-се тráve, брљuшиne,
Напîli-се вôde blatu iine.”

„Tî-si”, кажe, „stâra”, кажe, „trî gôdinê-si starêa od-m en”. „Ako, kat-sam-te-prervarjla, kat-sam- m la te-slâjêm”. A-гë-sam-ga vîdela? Нjê kи-сâđ: ўxu-xû,  xa-xâ okolo-pl ta, oko-vr tnice, us-pût, nis-pût. Но-nikoga nêsam ni-poznâv la, pa-nij e-mi lâko bîlo . . .

Мâјка-га задојила с-лêву сîсу, те-јâчи у-лêву рûку, тô-се . . . такô прîчу. Па-вîчмо-га левâк . . .

*

Мôж, мôж . . . и-гräдим вëће, и-гräдим колїбу, и-гräдим рûчак . . . Е, Петрôјка, ел-се-номâд једнêм облизñйло кräва, овô-ме дёте нëшто пигтûје?

*

Нагûштjо-се ки-хурâн.

*

Кâко-ју имâде . . . а, онû Рáду, млôго ъô лâју кûчиhi.

*

Ноћnйк, такô вîчмо млâд мëсец у-нô врëме ка[д]-дôђe. Не-смêц-га помêнеш с-његôво прâво ъme, инâче-се по-кûhy поразбîту сûдови.

*

Jâ кат-сам-бýла дёте, у-пê щëс гôдине, кâко-сам пôчела да-пâнтим, дâ-ви . . . што-ни-прîчу, свâko вèчер су-не-дëца плâщила: ёте-га, вam-пîр, ёте-га долâзио сîноћ тû . . . јûtрос долâзио и-јûtрос . . . Па-кâko йde дâњu вamпîr? Па-кâko йde дâњu вamпîr? Па-такô, йde, trâжи dëcu, ѡuri dëcu по-сокâku! Kâko nýsmo dôbri, nëmirni по-кûhe, mâyka: „Câhe, câhe, вamпîr . . . dê nemô da-mirûjete”! Истëra-ne nâpolje da-ne-isë вamпîr. Mî ka-nadâmo kûkaњe, câhe d-izgînemo, kâko-ћe-ne вamпîri подâve. Гrđne mûke-smo patîli, mlôgo, al-mlôgo drûksha dëca býla ônda.

*

Далëко ђццли Ѹни тâm, mlëli, në-znam, пол . . . па-бôdo онô; кат-пролâze гôlo tâmo, сас-говèdu прекô-noћ, ñno téško vúchu гovëda, ne-môj-да вúchu. Kad-poglêdne, ñno-c upânyjlo pa-nëšto na-kôla и-ne-môj . . . Не-смê-да квrkne stâraç, têra polagâçko, pa-nek-йdu kako-йdu. И-имâlo свâšta: и-mêšanô, и-lâganô, и-йстина бýlo, и-чûli-smo . . . Mâyka dôđe ъma nëka dívâna tâm. Ono прекô-noћ ogrâde-se . . . dëca . . . znađu-ge nëmirni . . . A-onî starë/i отидну na-tû dívânu, pa-se-jëdan ogrâdi вamпîr, па-вîчe: „Сnâša, бâta, сnâša, бâta, сnâša, бâta . . . „Lûpa по-prôzôri, lûpa по-tavânu. Mî bëgamо, ne-smêmo da-se-skräsimo nijgde ot-strâ . . . od-vamпîra, nij'e-ni слôbodno. И-nâjopasnijje býlo od-vamпîra и-од-mëčke. Mëčku-smo vëh вîjâli, вamпîra nýsmo вîdeli nijgde, ал-ne-lagâli.

(Борка Радоњић, 1911, Доња Мутница)

Имǎла-сам двâ Ћáка, јёднога застǎљам јёдан пûт, дрѹги-дрѹги пûт, застǎљам-и да . . . да-ѝду сас-мёном у-планйну. И-кад-је-бýло на-крају, Бри́ва није мôѓо да-заврши за-ðдлично, а-Радѝвоје мǎло боље учио, па-завршio сас-ðдлично. Кад-је-бýло на-крају, а-ðн велî: „Такð стринко, кад-јâ нêmам мâјку, па-нêmam ћа па . . . нêће д-ймам ни-књигу, а-Радѝвоју дâли зимûс књигу на-Светога-Сáву, па-ћe-му-и-сâд дâду књигу, а-мёне нêма”. А-јâ кâко-ћу, штâ-ћу? Дôща-сам ис-планйне, ђмам ѡсам шôчeta, али-јёдно стâлно крýво. А-јâ дîгнем-се ујûтру, жâо-ме: онакð прîча ўвече такð кâко тô, а-јâ-се дîгнем ујûтру рâно; а-сас-учитељку-се познâвam, училa-ме ѡсам гôдине, Бри́ву четири рâзреда и-четири Милâју. И, лêпачко јâ-се дîгнем, па-ўзнем онð сëдам ѡсам јâјçeta и-ўзнем тô крýво ћôче. Свекрвa и-свёкар спâву у-сôбу. Дîгнем-се рâно, па-тид-нем, Ѹни јôш спâву, лêто, знâщ кат-се . . . Видовдан . . . распûшћu ћаци. Па-чûк-чук на-враќa и-нô шôчe-сам завила такð, а-ðна: „Штâ-јe Рûжице, штâ-јe?” — учитељка, реко: „Јâ ко-тёбе нêшто”. „Штâ?” Реко: „Да-ти-кâжем штâ”, реко, „вî двâ детёта, јёдно-сам застǎљala, дрѹго-сам застǎљala, али, реко, „овð дёте слâбо-ми училo, „и-каже-ðna . . . „слâбо” реко, „училo, но”, реко, „жâо-га, нêmam мâјку, нêmam ћа, па-велî: да-йма мâјку и- ћа, Ѹно-би добýло књигу, ал-сâд нêmam књигу”. А-ðна: „Кûку Рûжице, па-што-нîси-ми по-пре кâзала?” „Па-нîсам” реко, а-ðно вêh јûтре, прекојûтре добýлу књигe. Дîгнем-се јâ па-ћutim. Кат-се-дijke свекrva, па-велî: „Кûku мёне, нêшто удâвilo онð крýво ћôче!” Реко: „Па-удâvillo, некâ-га, тô-те бриѓa”, реко, „удâvillo”, ћutim јâ. Ћe-д-йmo да-бëremo на-ливâdu сêno. „И! Јâ, реко, да-закöljem, па-d-йmo бëremo сêno!” „Па”, реко „удâvillo-га нêшто”. Нîшta. Кад-јâ, тûna прóje како-бîй бîj, отiдomo мî да-бëremo сêno дrѹgi dâni i-ঊni otôše tâm, bojâgim-i(x) sprêmi, obûvu nêke nânule, nêmum-ni opânci, tô bîlo râtno vréme, a-ðn-mëñ . . . Ѹni otôše, nîšta. И-мî bëremo сêno tâm na-ливâdu tâ liwâda sâd Briwyina, vêlika liwâda tâm gôrë. И-бëremo mî сêno, Ѹni iđu otûd kij-zažci. Kâже bâta: „Ène-i nîj, ène-i nîj како-кâsu, trčédu, oglâdnëli-mora-da-su!”. Oglâdnëli. Dôbôzhe. И-нôse obo'jica kñigë, âli onâ izabräla, pa-jednâke kñigë-im dâla, jednâko pîšte na-ñj. И-нôse kñigë. У! Реко, Ѹni nôse obo'jica kñigë. Јâ ћutim. A-Radìvoje nê-zna ge-sam-jâ dâla ћôche i-јâjca, bi nê-zna uôpshte. Кад-ðn . . . смêjû-се, смêjû, смêjû. „Ма-штâ-сsméjesh tî, будâlo?!. . . Бëga напрêd, бëga од-нâc, па: „Свîj kñigë, a-јâ ћôche, свîj kñigë, јâ ћôche, a-јâ сâmo-се чûdim шtô takð velî. „Па, реко, „dôbro bîjhe”, реко, „вôli ћôche, ћe-му- закöljemo k-нôjhe”. И-нîшta, uôjtëše-с Ѹni, bëremo сêno, bîj како-бîj, tô próje, i-нîшta, próje mlôgo, próje, tô nîko nê-zna. A-јâ po-сле, a-ðn znâ . . . kad-ðn po-с kâzâo kod-Radìvoja, kâzâo. A-mâjka: „Што-ти-мёне нîси пîтâla?”, свекrva. „Па” реко, „kâko-te пîtam, tî nêћeš da-mi-dâš, da-dâš . . . a-мёне жâo, ўвечер испрîcha kâko svîj . . . Dânetu sprêmenе kñigë, Briwyi . . . ovêm . . . Radìvoju, a-њeemu nêmam. A-јâ, реко, „nêћu-te пîtam. E-takð јâ dâ.” „Такð-ћeš tî јôš nêшто да-dâš”! „Нêћu тêb да-пîtam, pa-u-bunâr; u-bunâr, јâ” реко, „знâщ ge-ти-јâ nîшta nî-sam sakrylla. A-за-мёje дёте нê-bi, ал-за-њeга-сам dâla” реко.

И-рđди-се Радомир, лепо, и-тô дёте пôрасте, прôђе лéто, па-прóђе . . . Лéто, па-дóђе. И-дéте-се пôсле нêшто ки-пôболе преко-зýме. А-јâ-сам тûрила да-ткâм. Оно бôлесно, бôлесно, па-вîще нêма гê, кôлко-је бôлесно, па-вâтра. А-мôа свекâва и-њôјна мâјка и-йsto тûна и . . . јетрва нâща. И-у-сôбу. Оно бôлесно, па-клôне овâко, па-клôне онâко, а-мôј Радîвоје: „Јао мâјко, бн-ћe д-ûмре! Еј, да-дîгнемо тâ ráзбој! Дîгномо тâ ráзбој, свî онô дîгномо, не-ткâм вîще. А-ðни довëли тû бâбу, па-ту-рîли . . . тô Радîвоје вêћ и-знâ . . . и-сâд да-кâже . . . кад-бн кâже . . . Турîще онâ бакrâč, кûпльаш-га тûна у-корито, па-пôс туриш-га бакrâč па-подîгоще нô рéзло, па-јêдна жêна отûд, па-га-трíпут превукују, превукују-га крос-тâ бакrâč. „Нîшта-му нêhe бîдне, сâ-ћu-га jâ и-јöпet окûпљам, їмам jâ вû тráву и-ћe-дёте да-оздрâви”. Испровукîваше-га крос-тû бакrâč. „Е, ѣјд-имо сâд на-верîгу! На-верîгу-да-га превûчéмо”. Имâла старînska kûћa, па-вîси верîга, знаш. И-изйîћoше тâm ус-кûћu, и[с]-сôбе, нô јêдна сôба, тû двá-три кревëta. И-изйîћoше у-кûћu онâ бâba и-што-му-мâјка, јетrva-ми, Радомировa мâјka, и-превукују-га крос-тû верîgu, превукују-га трíпут такô. „Tû, нêma да-brînеш, tô-ћe-да-га izlêchi, nîшta-му nêhe bîdne, za-Bođa-му nîшta nêhe bîdne. Tô-vi jâ kazûjem, jâ-sam tôga izlêchilla, pa-ovôga . . .” prîcha tamо i-tunâk iz-masîrâše-га vâmo, nâmo . . . , zavîsh-га, бn сirôma takô klonu i-prêznoji-se mâlo, kad-ðno dâl-ge-га trîđosache, kûpâše-га, шtâ-ли, pa-kaј-мâlo-mu bôlje. I-pôs nê-znam jôš шtâ-му râdîsh-е, te-prêzdrave dёte. Tô Radomir biо mâli, takô, takô-га lêchili.

*

Кат-се-пôсле жenjio ovâ môj dêver Lâle, biо . . . тô прôvo-ти прî-чam . . . A-mén-се ѹsto пôболе вâ Radîvoje, пôболе-се, па-му-рчe у-грûdi, rchc, кi-сvîju kad . . . debëla. Pa-шtâ-ли-mu tô rchc, pa-шtâ-ли-mu-je, pa . . . pa-ne-môже da-јê . . . kad-јê, бn: „Хр, хр, хр”, кi-сvîju debëla rchc. A-môj dêda, што-сam-имâla dêdu: „Сôjka, da-lêchiш tô dёte od-zâ-сîpa!”, „Kâko da-ga-lêchim?”, „Takô, da-ûzneш dёte u-nârûche, pa-da-ga-nô-сiш u-grôbâje, pa-їma nî цrepchijhi, vôda што-сe-nabrala, pa-iz-dvâ grôba znâni zapôj-га ис-цrepcheta, a-iz-јêdnoga grôba, што-цrepchê nâheш na-grôb, znâš radîlje жêne nêшto tam, a-tî tô ûzni pa . . . што-nê-znaш чij-je grôb, tî od-јêdnoga grôba tôga ûzni te-ga-zapôj. I-њêmu-he tô da prestâne!” A-jâ! Нêhe-mu prestâne. Dôscla nêka Цigankâ, môa свekâva-се pôжali: „Bô-mi dёte takô йma nêki zásip, nê-znam ni-jâ”. „Сôjka, da-ti-jâ kâjêm шtâ-ћe da-râdiш: da-nâheш tî, drûgi pût-ћu jâ da-dôhem, a-da-nâheш tî kokôškju crnu kôa nêma bôleg, nîgde bôlo nêma i-jâ-ћu tô da-ga-izlêchim”. „Dôbro”. „I-jâ-ћu donësem nêku trâvu i-ћu-ga-izlêchim, i-ћu-mu-vâdim crvi na-ûshi. Dôhe ôna drûti pût, vâmo, nâmo, vâdi-mu crvi. Gê môj da-detetu nôlki crvi bîdnu u-ûshi? Jêdno ûvo, drûgo ûvo, prôđe tô kako-bî, bna: „Сôjka, dôbro dâj-mi tû kokôškju што-сi-nabâvila!” Kâjke: „Jâ nêmam, trâki, trâki po-sêlu, pa-ne-môgu da-nâhem”, каже, „vêliku kokôškju, no dâde-mi jêdna жêna jêdno pîlle”. „Pû Сôjka, pa-zar-се-гrešiш sas-pîlle. Trêba-mu provâlim krijo, da-presijpem

вöду, па-да-га-запöјим и-тö-ће дëте да-ти-престане. Такö, и-да-га-запöјиши тï уjütru прê Сýнца.” „Дðбро”. „Преко-пràга”. „Дðбро,” каже, ðky, но-нëмам вёлику кокöшку”. „А-тï да-ми-дáш кокöшку, што-га-јâ вра . . . лêчим”. Она увати јëдну вёлику кокöшку, па-ју-дâде, дâде-ју па-кïло ракijу, па-ју-наðдава Цýганке и-забâјамо-га. И-щtä-би пос нë-нзnam, kâko бïj, në-kte док-дöже прôлeћe, ñno сâmo по-сёбе-се . . . сâmo по-сёбе-се ѹзлечи, нijе-му помoгlo тô. Kâже, takö kâje, ñna nêhe, пйле, he-се-грêши, но-ðhe kâje, вёлику кокöшку. Вîче моj свёкар на-њб: „Па-шtö дâваш?!” „Па-шta-да-рâdim, па-дëте бôлесно, па-мôрам да-дâм, па-кâko-ху! Он тô ка-пöпре и-саða uøпшte нêma-да-га . . . одаñde вîще нijkad нijшta, ал-двá-три мëсеца takö тô . . .

*

Кат-се-пôђe за девôјку:

„Вîта ѡело, дijжи гðре грâњe,
да-провёдем кijени сватöви,
да-йдем за-léпу девôјку,
да-довёдем тû лéпу девôјку . . .”

Па-пöсле, кат-се-врнемo, ñno:

„Вîта ѡelo, дijжи гðре грâњe . . .”

Kâko јöш бêше?

„Mìли бrâle, ti mi рано râno pojhi,
râno pojhi, pa-zaraño döhi,
pa-dovëdi tû lepu devôjku”.

Тô, па-се-попёва кадe . . . ка[д]-девôjka трёба да-излâзи, знаш. Kâko нô бêše, чёкаj?!

„Сузбij-се мâгло мâглице”, кадe-йde младожёњa д-уйjе ко(д)-девôjke, „да-вîдим вôjno na-кöњa”. Па-пöсле . . . кад-извöде девôјку, kâko тô . . . не-mök-се сëtim.

Младожёњa, a-mî . . . uyjë младожёњa, срёtnu-га pëvîze и-ðn дâ пâre. И-уйjë тâм кот-старöjke и-кот-кûma, знаш, a-pëvîze одовûde . . . што-девôjke-га, pëvîze . . . a-младожёњa стî, чёка девôјку да-уйjë. A-.ne . . . стоj . . . :

„Младожёњo, мlâdo нежёњeno,
Шtð-си такö задoцñio,
Дal-нîси панталóne у-сёло тrâжjо?
Шtð-си довёo оvij свâtovi?
Најёли-се тrâvu белuцjинu,
напильи-се вödu blatuцjинu.”

Пa, јöpet-га, и-јöpet нёшто-га takö rezilimo.

Кад-улази млада невеста, јед за њо да-попевамо:

„Другарице, наша неврнице,
Синоћ-смо-се лепо завериле,
да-не-говиш ус-тубе туђине,
а-тй дође, па-стаде,
па-обе руке даде и-прстен узимљеш”.

*

То моя свекрва причала тамо. Подвампирјла-се, па-после, каже, улази у-кљу, па-препира сирење, па-там шта не-ради, клопа, па-виче тога човека: „Тино, Тино, дик-се, дик-се да-помузеш бвце!” Кат-се-дин дигне, ћо нема, каже, ништа, нема ништа, каже. Па-шта, каже, није радила, па-презала волови, па... то било давно, то-ми свекрва бац причала, то там било, у-вубу малу... то, каже, то била тем и-тем мајка, мајка... свекрва-ми причала. И-каже, то велику муку, каже, видели о(д)-те Марице, кат-се-некад подвампирјла.

*

Пошто неки човек у... на-пјац и-поно сирење у-чабар, али-био снег, знаш... снег био у-поле, там путем. Он туро чабар, па-водио волови са... вако водио волови, ал-напред јшо, јшо, ћо лесица лежи мртва. „Пу!”, каже, кад-лесица пази мртва. Преврне-ју овако - мртва преврне-ју онако - мртва. Он јзне, па-ју-туро там кот-чабра позади... кот-чабра, туро-ју, па-и-јопет води, ћо далеко ки... да-се-иде за-пјац. А-би после: шта-ће да-ради, јзне, па-ју... туро-ју на-кобра и-води води док-дђе до-пјаце. Ка(д)-доко до-пјаце, он распргне волови, то било тако у-старо доба, с-волови... јшли с-кблима, па-там повеже, ге-повеже, па-д-иде да-скине чабар да... Кат-погледне у-чабар лисица-ју нема, кат-погледне у-чабар-сирење-га нема. „Куку”, каже, „г-ћу саде? Ни-лисица ни...” А-таман мислeo д-огради крзло. И-све јши водио волови и-мислeo то да-огради крзло од-лисице. Кад, каже, ћо нема ни-сирење, ни... мало остала две-три, каже, велијице доле, мало и-нема-ју. Она-ти лепо побере сирење и-утекне, утекне негде. Нема-ју лисица. „У”, каже, „г-ћу саде за-сирење? Ни-лисица, ни-шта ни... Дик-да-ју јзнем онако мртву, да-ми-прави штету? Ту, г-ћу саде, г-ћу саде!?” Она-ти, лепачко, нацла тамо кума-вубу, па-појела то сирење, појела. И-каже: „Г-си ти нацла то сирење?” Каже: „Ај(д)-да-те водим ја г-сам нацла сирење, па-ћеци-и-ти...” а-зимље дубо, знаш, мрз вељики, „па-ћеци-и-ти то да-нажеш!” Одвела-га под-воденицу и-онд... и-турila-му реп под-воденицу. Каже: „Ту-да стојиш, док-ти-ја кажем! А-ја-ћу-се измакнем па-ћу-да-гледам да-неки не-дђе да-те-убије!”. Лисица чучнула там па-стоји, а-би мало потегне, ћо-се није замрзло добро, а-она... јопет, јопет, јопет: „Још, још, још, још ти стој, још!” Лисица то. И-би стојао, стојао док-се-добро замрзло реп. Кат-се-добро

замрзо рēп, ёна тāд вīкну: „Бёжи кума-вўјо, ёне-и лóвци!” Он-ти ъгне, рēп-се откйне и-би: „Кўку, гё-kyу сад за-рēп?” „Ајде”, каже, „д-йдем јâ да-ти-кâжем гё-хе сад да-напрâвимо рēп. Ђе-да-напрâвимо”, каже, „тâмо љма нёка седêлька, мólба, па-ky-јâ д-укráдем”, каже, „оде... девôјке овô повéсмо, па-ky” каже, „да-ти-огrâдим рēп.” И-тâмо, растûри-се ёна... вâm, онам, па-набâвила нёко такô и-огrâдila-му рēп. Девôјке-се растûриле о-тê... тôга-ве ѡгња. „Ајде”, каже, „кума-вўјо ја и-тî да-прерîшљамо, вîщ кâко љмаш лêп рêп!” „Ајде”! Она напрêд, би за-њом рîпио, рêп-се запâлио, ёна: „Бёжи кума-вўјо у-попôву слâму!” Он-се завúче у-попôву слâму, слâма-се запâли, изгорî... И-такô лисица знâ да-слâже.

(Ружа Боцковић, 1907, Доња Мутница)

Удâријо белгijу на-врата. Кад-нёки кальâв, а-би: „Штâ-си-се умâзо ки-катrâњача?”

*

О[д]-две столице на-гôлу зёмљу.

(Добривоје Боцковић, 53 године, Доња Мутница)